د محمد گل خان مومند
اند و ژوند ته یوه کتنه

Ketabton.com

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کــتـــاب نـــــوم: د محمد گل خان مومند اندو ژوند ته يوه لنډه کتنه

ليــــکـــــــــــوال: محمد اسمعيل يون

خـــپـــرنــــــدوی: يون کلتوري يون

چـــــاپـــشمـــــېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لـــومــــــړی چاپ: ۱۳۷۳ل کال

دويــــــم چـــاپ: ۱۳۸۷ل کال

د ليـــکـــــوال پرلـه پسې نومره) :۸(

د خـــپـرنـــــدوی پرله پسې نومره) :۸(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې اثر پر دويم چاپ څو خبرې

وزير محمد ګل خان مومند د افغانستان د معاصر تاريخ يوه ډېره نوميالۍ او معتبره ملي څېره ده، که ددې هېواد د ټينګښت او ملي هويت د ځلا لپاره په اساسي مانا چا کار کړی، نو يو په کې محمد ګل خان مومند دی. محمد ګل خان مومند د ملي اساساتو يو داسې معمار و، چې تر لسيزو وروسته خطرونه او ګواښونه يې ارزولی شول، په همدې وجه يې د هغو د مخنيوي لپاره پاخه بنسټونه جوړول. محمد ګل خان مومند د يوه افغان ملتپال، ملت رغاند او انديال شخص په توګه، ددې وطن د خدمت لپاره، څه چې له لاسه کېدل ونه سپمول او د ژوند تر پايه پورې خپلې ملي او اسلامي لارې او ګروهې ته ژمن پاتې شو، خو څومره خدمتونه چې وزير محمد ګل خان مومند افغاني ټولنې او پښتو ژبې او ادب ته کړي، زموږ ټولنې او په ټولنې کې د فکر، نظر او قلم خاوندانو د هغو يو پر سلمه برخه هم دوزيرصيب حق نه دی ادا کړی، هغه څه چې د وزيرصيب له شان او شخصيت سره مناسب وو، هغه شان وزيرصيب چا نه دی ځلولی او نه يې څېړلی دی، خو لويې ستې او درانه شخصيتونه داسې وي لکه سره زر، څوک يې ستايي او که نه، خو هغه خپل جوهر لري. لوی شخصيتونه هم همداسې دي، د وخت په تېرېدو سره يې ارزښت او اهميت زياتېږي، خو دې سره سره ستر شخصيتونه پر اوسني او راتلونکي پښت دا اخلاقي حق لري، چې د هغوی يا د تاند وساتي. پښتانه که څه هم په توره تېره دي، خو په قلم کې يې برخه ډېره ځلنده نه ده، نو ځکه خو يې د خپل دومره لوی خدمتګار په باب هم، داسې څه نه دي ليکلي چې د هغه له شان سره مناسب وي، د هغه شخصيت دې وځلوي او زموږ سترګې دې پرې خوږې شي. زه چې د تحصيل په بهير کې وم، نو له يونيم ليکوال، ځينو قومي مشرانو او مخورو څخه مې د وزيرصيب په باب ځينې خبرې اورېدلې وې، هغه وخت وزير صيب زما په ذهن کې د يوه ايډيال شخص په توګه راټوکېدلی و، نو کله چې مې پر ۱۳۷۰ل کال د پوهنځي وروستی (اتم سمستر) پيل شو او د پايليک (مونوګراف) ليکنې په فکر کې شوم، نو ما د وزيرصيب د شخصيت شننه او ارزونه د خپل مونوګراف موضوع وټاکله. کله چې مې پر څېړنه پيل وکړ، نو ډېر کم ليکلي څه مې ترلاسه کړل، نو ډېر زيات خواشينی شوم او فکر مې وکړ، چې دومره لوی شخصيت او زموږ دا ويده حالت. د مونوګراف ليکنې په څو مياشتني بهير کې مې ذهن له وزير صيب سره دومره روحي رابطه ټينګه کړه، چې يوه شپه مې خوب وليده، په خوب کې مې وزيرصيب په داسې يوه حالت کې وليده چې د اوږو يوې بوجۍ ترڅنګ ولاړ دی، سپينه او پاکه سوتره ږيره، د اوږو بوجۍ کې لاس کوي، موتۍ له اوړو ډکوي او ماته يې راکوي. وزير صيب پر دې ډېر خوشاله دی چې ما د پښتو د خدمت نيت کړی، هغه ما دې کار ته هڅوي، کله چې له خوبه راپاڅېدم، نو د خوب پر مانا او تعبير پوه نه شوم او نه مې تراوسه چاته د خوب دا کيسه تېره کړې، خو اوس چې ددې کتابګوټي تر ليکلو اته لس (۱۸) کاله تېرېږي، دا خوب مې د يوه امانت په توګه دلته ياد کړ، زه اوس هم د هغه خوب پر تعبير نه پوهېږم، خو دومره پوهېږم چې له هغې ورځې بيا تر دې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمه زما کور له غنمو، مېوو او دانو ډک دی او د قحطۍ او قیمتۍ په دې دومره اوږده بهیر کې مې د اوړو او غنمو څه کمی نه دی احساس کړی.

دا کتابګوټی ما پر ۱۳۷۰ل کال د خپلې لیسانس دورې د مونوګراف په توګه لیکلی دی او پر ۱۳۷۳ل کال مې په پېښور کې چاپ کړی دی. دا اثر که څه هم یوه ډېره کوچنۍ لیکنه ده، خو هغه وخت هم زما هدف دا و چې وزیر صیب ته د نورو لیکوالو، کلتوري او علمي ټولنو پام راواوړي او له اوسني چاپ مې هم هدف دادی، له نېکه مرغه همداسې وشول، تر هغه وروسته بیا په پېښور کې ((خلیل ادبي جرګې)) د وزیر صیب په اړه یو علمي سیمینار جوړ کړ او ددې سیمینار د لیکنو ټولګه یې هم چاپ کړه او ځینې نورې لویې ورې غونډې هم په افغانستان او هم په کوزه پښتونخوا کې وشوې، اوس خو په کابل کې هم د پښتو د همدې بابا په نوم یوه ادبي ټولنه او په مزارشریف کې هم یوه ادبي ټولنه شته او فعالیت کوي، یو شمېر متفرقه لیکنې هم د بابا د شخصیت د ځلونې په باب خپرې شوې دي او بابا ته پام را اوښتی دی. خو تر پښتنو ډېرې هغه ډلې ټپلې او اشخاص چې د هېواد د ملي هویت او یووالي مخالفین دي او د یو شمېر ښکاره بهرنیو هېوادونو او کړیو له خوا یې ملاتړ کېږي، د وزیر بابا د شخصیت پر ضد یې په لسګونو لیکنې کړې او کوي یې. دې ډلو ټپلو ته د وزیر صیب شخصیت څکه د زغم وړ نه دی، چې هغه د هېواد اساساتو ته داسې خدمت کړی، چې دا ډول عناصر اوس ان د خپلو بهرنیو ملاتړو په زور نه شي کولای، دا بنسټونه ړنګ کړي.

هر څومره چې دا ډول ډلې او افغان ضد اشخاص د وزیر صیب د شخصیت پر ضد لیکنې کوي، هغومره موږ ته پته لګي، چې زموږ دې اتل زموږ هېواد ته څومره خدمتونه کړي دي. دا همغه سره زر دي، چې د وخت په تېرېدو یې ارزښت او اهمیت نور هم زیاتېږي. اوس نو زموږ لیکوالو ته په کار دي، چې د وزیرصیب ټول چاپي او ناچاپ اثار سره راټول او خوندي کړي، هم یې چاپ کړي او هم یې د انټرنټ څپو ته وسپاري، چې د مرګ د بلا له خطره خوندي شي. ددې ترڅنګ زموږ لیکوالو او علمي ټولنو ته په کار دي، چې د وزیر صیب د اندوژوند پر بېلابېلو اړخونو څېړنه وکړي او د هغه له اند دود څخه د اوسني او راتلونکي نسل د روزنې لپاره د روښانه مشالونو په توګه ګټه واخلي. زموږ یو زیات شمېر قومي مخورو، مشرانو، د فکر او قلم خاوندانو او سیاستوالو سره د وزیر صیب ګنې خاطرې شته، ددې خاطرو او پخو خبرو خوندي کول په کار دي او له هغو څخه الهام اخیستل.

لکه څنګه چې دمخه مې یادونه وکړه، دا اثر چې تاسې یې ګورئ، زما د لیسانس دورې پایلیک دی، پر ۱۳۷۰ل کال لیکل شوی او پر ۱۳۷۳ل کال چاپ شوی، دویم چاپ کې مې څه خاص تغیرات نه دي راوړي، یوازې یو نیم ځای کې چې املایي، انشایي او چاپي تېروتنې وې، همغه مې سمې کړي، نور مې لیکنه د خپل همغه وخت د ارزښت له مخې په خپل شکل پرې ایښې ده. له ګران ورور ښاغلي حاجي خان محمد منګل څخه، چې له ما سره یې په ګڼو فرهنګي چارو کې مرسته او همکاري کړې او دا اثر یې په خپل لګښت لومړی ځل چاپ کړی، مننه لازمي بولم او همدارنګه نورو هغو ټولو دوستانو ته چې د دې اثر په لومړي او دویم چاپ کې یې مرسته کړې، کور ودانی وایم.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د ملي کلتور د شېرازۍ په هیله

په درنښت

پوهندوی محمد اسمعیل یون

کابل- افغانستان

ارګ- د جمهوري ریاست ماڼۍ

د ۱۳۸۷ل کال د سلواغې ۱۸مه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادون

محمد گل خان مومند زموږ د هېواد د معاصر سیاسي تاریخ او فرهنګ په اتلو څېرو کې یوه وتلې او ځلنده څېره ده. محمد ګل خان مومند نه یوازې د هېواد د خپلواکۍ په ګټلو کې خپل کارنده رول ترسره کړی، بلکې د تیارو او جهالت (سقاوي واکمنۍ) په له منځه وړلو کې یې هم د یادونې وړ رول ترسره کړی دی. وزیر محمد ګل خان مومند د هېواد د بهرنیو او کورنیو دښمنانو نیتونو ته په ډېره ځیرتیا متوجه و، نو ځکه خو یې د ځینو نورو بادرکو پښتنو مشرانو له ایډیالونو سره سم پښتانه په شمال کې د یرغلګرو پر وړاندې د یوه سپر په توګه ودرول او د تجزیه غوښتونکو هیلې یې له خاورو سره برابرې کړې.

وزیر صیب نه یوازې د هېواد سیاسي ژوند ته متوجه و، بلکې اقتصادي او فرهنګي مسایلو ته یې هم ځانګړې پاملرنه لرله. هغه پښتانه د ښاري کېدنې او نوي اقتصادي سیستم له جوړښت سره اشنا کړل او هم یې د فرهنګ دروازې ورته خلاصې کړې او د یوه مخکښ فرهنګي جریان پر روزلو یې پیل وکړ، پښتنو ته یې دا حق حاصل کړ چې په خپل هېواد کې په خپله ژبه لیک او لوست وکړي، خو د پښتنو د دومره لوی خدمتګار له دومره سترو ویاړنو او خدمتونو سره سره تراوسه پورې د هېواد په خپرونو کې د هغه په باب ډېر هغه څه چې لازم وو، چا نه دي لیکلي، خو زموږ د ولس د ځینو مخورو او روښانفکرانو په زړونو او ذهنونو کې د هغه په باب ډېر څه شته چې تراوسه لا د کاغذ پر مخ نه دي راغلي. ما غوښتل چې د دغو مخورو یادونه، خاطرې او خبرې اترې له ذهنونو څخه د کاغذ پر مخ لوستونکو ته وړاندې کړم، خو په دې دوو کلونو کې د هېواد حالات داسې راغلل، چې د ژوند د چارو د ډېرو برخو توازن ګډوډ شو، نو په دې وجه د هغو کسانو لیدنه کتنه راته ګرانه شوه چې ددې کار لپاره ضرور وو. له دې کبله زما نیمګړی زیار نیمګړی پاتې شو. هیله لرم چې درانه لوستونکي او د محمد ګل خان مومندبابا د پتمنې لارې لارویان او مینان به زموږ د عذر دا ټکی له پامه ونه غورځوي.

په ډېر درنښت

په ټوله پښتنه مینه

اسمعیل یون

۲۰/۵/۱۳۷۳

پېښور

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د محمد گل خان مومند ژوند لیک

))ښاغلی محمد گل خان د محمد خورشید غونډ مشر زوی، د مومن خان لمسی، د عبدالکریم کړوسی په قوم حسین خېل مومند دی. د ۱۳۰۳هجري قمري کال د روژې میاشتې پر ۱۳ ورځ د کابل د اندرابیو په کوڅه کې زېږېدلی دی. لومړنی زده کړه او دود علوم یې په خصوصي ډول له پوهانو څخه لوستي دي.((

پر ۱۳۲۷هـ ق کال د حربي ښوونځي په دویم ټولگي کې د زده کوونکي په توگه شامل او تر پنځه کلنې تعلیمي دورې نه وروسته بریالی فارغ شو او د اردلانو په غونډ کې د توپچي ځانگې د قوماندان په حیث وټاکل شو. په دغه شاهي ټولگي کې یې له یوې خوا کنډک ته درس ورکاوه، له بلې خوا یې د حربي ښوونځي د سرښوونکي په توگه وظیفه اجرا کوله او ددغه بریالي خدمت په نتیجه کې دسپه سالارصالح- محمد خان د یاور په حیث مقرر شو او د شاهي گارد د قوماندانی چارې هم وروسپارلې شوې.

محمد گل مومند د ۱۲۹۸ کال د جوزا پر میاشت، د هغه هیئت غړی و چې د محمد ولي بدخشاني په مشری (مولانا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا، محمد اسلم میرشکار، بشیر احمدخان، عبدالحمیدخان، عزیزالرحمن فتحي، محمد ادیب افندي، عبدالغني ترجمان، غلام جیلاني)، د افغانستان د خپلواکی د معرفي لپاره اروپا او امریکا ته ولاړ.

ده پر ۱۳۰۳ل کال د پکتیا د عسکري قوماندان او اعلی حاکم، پر ۱۳۰٦ کال د مزارشریف د ملکي تفتیش د رئیس په حیث او بیا د ننگرهار د عسکري قوماندان په حیث پر کار شروع وکړه. په سقوي نا ارامیو کې لومړی پر کور ناست و. څرنگه چې عمومي امنیت او د هېواد خپلواکي یې په خطر کې ولیده، نو له خپل رسمي او ملي نفوذ څخه یې د وطن د نجات لپاره کار واخیست او پر مبارزه یې شروع وکړه. تر سقوي نا ارامیو وروسته محمدگل مومند د لومړی کابینې په تشکیل کې داخله وزیر او سربېره پر وزارت د ننگرهار د تنظیمه رئیس په حیث وټاکل شو او تر هغه وروسته د پروان او کاپیسا ولایتونو د چارو د تنظیم لپاره مقرر شو او بیا پر ۱۳۰۹ل کال د ولایتونو؛ د کندهار او فراه ولایتونو د تنظیمه رئیس په حیث مقرر شو او په زړه پورې خدمتونه یې ترسره کړل. پر ۱۳۱۲ل کال د قطغن، مزارشریف، بدخشان او میمنې د تنظیمه رئیس په توگه وټاکل شو او د ښو خدمتونو له کبله یې د لمر عالي نښان واخیست. پر ۱۳۱۹ کال د دولت د وزیر په حیث مقرر شو. محمد گل خان مومند د ۱۳۳٤ل � ۱۹۵۵م کال د لویې جرگې چې د انگریز د امپریالیزم په مقابل کې د پښتونستان د مسالې په باب د گډ تصمیم نیولو په غرض جوړه شوې وه، د نایب سالار وظیفه اجرا کړله.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد گل خان مومند چې پښتانه يې د بابا او دادا په نوم يادوي پر ۱۳٤۳ل کال د اسد مياشتې پر ۲۷ مه ورځ د سهار پر ۸بجو د ۸۰ کالو په عمر د زړه درېدو په اثر، د کابل په بريکوټ کې وفات شو او په شهدای صالحين کې خاورو ته وسپارل شو (۱))) ((د مرحوم محمد گل خان مومند د جنازې په مراسمو کې د هغه وخت د دولت ډېرو لوړو دولتي اشخاصو برخه اخيستې وه.((

له محمد گل خان مومند څخه يو اولاد (يوه لور) پاتې چې د لال پورې په شېراحمد نومي واده ده. ((دغه راز يو وراره يې محمد پتنگ نومېده، چې د محمد گل خان مومند تر وفات وروسته يې د ده د ځينو اثارو خپرولو ته توجه کوله)). (۲)

مرحوم محمد گل خان مومند په دري ژبه کې هم د ښه قلم خاوند و، پر ترکي او روسي ژبو هم پوهېده.)) (۳(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر پښتني فرهنګ د محمد ګل خان مومند د هلو ځلو اغېزه

لکه څنګه چې دمخه مو وویل، محمد ګل خان مومند لکه د نورو پښتنو مشرانو په څېر نه یوازې د توري خاوند و، بلکې د قلم او ادب د دنیا لویه شتمني هم ورپه برخه وه او په دې برخه کې هم ډېر زیات خدمتونه کړي دي. که له تفصیل نه ډډه وکړو، نو کېدی شي پر پښتني فرهنګ باندې د محمد ګل خان مومند د هلو ځلو اغېزې او تاثیرات په لاندې ډول په ګوته کړو:

الف- په ژورنالیستیکه او خپرنی برخه کې:

لوی افغان مفکر سید جمال الدین افغان وایي: ((اخبار د یوه ولس ژبه ده)) په اوسنۍ پرمختللې نړۍ کې د ژبې او ادبیاتو د پرمختګ ډېر غټ او درووند بار د ژورنالیزم پر اوږو او مټو پروت دی. محمد ګل خان مومند په ډېرې ځیرتیا سره همدغه آر (اصل) ته متوجه و او د لومړي ځل لپاره یې پر ۱۳۱۱ل کال، په کندهار کې د (طلوع افغان) اوونیزه په پښتو کړه، دا په افغانستان کې لومړنۍ اوونیزه ده، چې په پښتو ژبه خپرېږي، د دې اوونیزې مسوول چلوونکی لوی استاد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي و. تر هغه وروسته دا جریده په پښتوژبه خپرېدله،له طلوع افغان پرته ((پر۱۳۱۱ل کال یې د ((پښتو)) په نامه یوه مجله هم خپروله، چې وروسته بیا د کابل له مجلې سره یوځای شوه، د کابل مجله هم لومړی په دري او پښتو خپرېدله، خو کوم وخت چې د کابل ادبي انجمن په ((پښتو ټولنه)) بدل شو نو د کابل مجله هم ټوله پښتو شوه)). (٤)

ب- د ادبي ټولنو په جوړونه کې:

د محمد ګل خان مومند بل لوی ادبي خدمت دا و، چې ادبي ټولنې یې جوړې کړې، ځکه د انفرادي او ډله ییز خدمت او خوځون ترمنځ ډېر توپیر وي. محمد ګل خان مومند کله چې د کندهار تنظیمه رئیس و نو هلته یې پر یو لړ سترو ادبي هڅونو او کارونو لاس پورې کړ.

((د ۱۳۱۱ل کال د قوس پر ۹ نېټه یې په کندهار کې پښتو ادبي انجمن)) تاسیس کړ. په پای کې دا انجمن کابل ته راغی او د کابل له ((ادبي انجمن)) سره یوځای شو او وروسته د کابل ادبي انجمن پر ((پښتو ټولنه)) بدل شو)). (٥)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د روزنې او پالنې په برخه کې:

استاد ګل پاچا الفت د فکر پالونکي او روزونکي ته په خپله د یوه مفکر په سترګه ګوري او د دواړو مقام یو شان ګڼي، ځکه که د فکر پالونکي هڅې او کوښښونه نه وي ، نو د یوه مفکر منځته راتګ تر ډېره حده له امکانه لرې برېښي.

ځومره نوښتګرو او لویو لیکوالو چې د محمد ګل خان مومند د پالنې، روزنې او هڅونې تر سیوري لاندې خپلو ادبي هڅو ته دوام ورکړی، نن یې په پښتو ان په ګاونډیو ژبو کې ساری نه شو لیدلای. وایي کله چې د محمد ګل خان مومند په لارښوونه لوی استاد علامه پوهاند حبیبي د ((طلوع افغان)) اوونیزه پښتو او بیا یې لومړی ګڼه د هغه د کار پر مېز کېښوده، نو محمد ګل خان مومند له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ استاد حبیبي د خپلې مهربانۍ پر وړانګو تود کړ؛ کابل ته یې وراندیز وکړ، چې استاد حبیبي ته دې جایزه ورکړای شي، نو لوړو مقاماتو استاد ته (۳۰۰۰۰ افغانۍ) د جایزې په توګه ورکړې، چې د هغه وخت دېرش زره افغانۍ د اوس وخت له ملیونونو افغانیو سره معادلې دي. دغه راز یې استاد حبیبي ته (دوه جریبه ځمکه) د کندهار په شاوخوا او یو څه نوره ځمکه د کندهار په احمدشاهي حدودو کې هم ورکړه. همدارنګه محمد ګل خان-

مومند د پښتو ژبې او ادب د لا غوړېدنې لپاره په بېلابېلو وختونو کې بېلابېلې ادبي مسابقې او کانکورونه جوړول، د بېلګې په توګه به له دې ډول مسابقو څخه د یوې یادونه وکړم.

استاد قیام الدین خادم وایي:

))]زما وما- او � څوک)) مسئله د محمد ګل خان وزیر صاحب داخله له خوا په مسابقې کې کېښودل شوه، چې ددې کلمو تفریق د ګرامر په لحاظ هر څوک وکړي او د استعمال ځایونه یې وښیي، هغه به انعام وړي. په دې مسابقه کې ډېر پښتانه ادیبان شامل شول، مګر په اخره کې هغه څه چې ما لیکلي وو، قبول شول او یو اومیګا ساعت او پارکر قلم د وزیر صاحب له خوا ماته په نمانځنه کې راکړل شول))] (٦)

سربېره پر دې محمد ګل خان مومند د یو زیات شمېر پښتنو د اولادونو لپاره ښوونځي جوړ کړل او په هغو کې یې د هغوی لپاره په خپله مورنۍ ژبه (پښتو) د درسي چارو د پرمختیولو امکانات برابر کړل.

د- د ژبې په دفتري کولو او رسمي کولو کې:

پوهان ژبه د کلتور اعراده بللې او د یوه ملت د کلتور د خوندي ساتلو لپاره ژبه اساسي وسیله ده. فضل احمد غر افغان وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ګوره خپله ژبه پرې نه ږدې افغانه

چــې هــمدغه د قومي ترقۍ جړ دی))

پاچا خان د یو قوم سپکوالی او ورکوالی د هغه په ژبه کې ګوري. وایي: ((چې کوم قوم ته خپله ژبه سپکه شي، نو هغه سپک شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه ورک شي)).(۷)

علامه محمود طرزي وایي: ((یو ولس په ژبه او ژبه په ادبیاتو ژوندۍ پاتې کېږي.)) (۸)

محمد ګل خان مومند د ژبې همدغه ستر ارزښت ته په ډېر دقت متوجه و او په دې برخه کې د خاص او ځانګړي نظر خاوند و.

هغه ته د ژبې د پرمختګ بنسټیز لاملونه (عوامل) ډېر ښه معلوم وو، نو په همدې وجه یې پر عملي فعالیتونو لاس پورې کړ. وایي د یوې ژبې د پرمختګ لپاره څو ټکي ډېر مهم دي، یو دا چې ژبه مذهبي بیز ولري، رسمي یانې دفتري او دولتي شي او بل علمي او اقتصادي بیز او اهمیت ولري. خان شهید عبدالصمد خان اڅکزی وایي: ((د یوه قوم ژبه هغه وخت پرمختګ کولای شي، چې اولادونه یې په خپله مورنۍ ژبه تعلیم وکړي)). (۹) په خپله محمد ګل خان مومند وایي: ((ژبه باید وساتله شي، وپالـله شي، وروزله شي، ارته کړله شي، علمي شي، ادبي شي، په هر حیث د ملت د مرستو اړنیو او احتیاجاتو ته کافي شي)). (۱۰)

محمد ګل خان مومند د ژبې د پرمختګ د پورتنیو عواملو په پام کې نیولو سره لومړی دخپلې ژبې د عملي رسمي کولو او دولتي کولو لپاره هڅه او هاند پیل کړل. یو زیات شمېر پښتنو روښاندانو یې ملا وروتړله او د وخت دولت یې په دې حقیقت قانع کړ چې د پښتو ژبې رسمیت او دفتري کېدو ته جدي ضرورت دی او بل دا د پښتنو مسلم حق دی، چې په خپل هېواد کې یې خپله ژبه رسمي او دفتري وي. د همدغو عواملو له کبله ((پر ۱۳۳٦کال د دولت له خوا یو فرمان صادر شو او پښتو ژبه یې د دولت د رسمي ژبې په حیث اعلان کړه.)) او وروسته په اساسي قانون کې د پښتو ژبې د پالنې او پرمختیا لپاره یوه ماده ځای کړای شوه، چې دولت په دې خبره مکلفوي چې د پښتو ژبې د پالنې او پرمختګ لپاره هاند او هڅې وکړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو په اوسني تاریخ کې د محمد ګل خان مومند دریځ

د پښتنو ټول ژوند له پېښو او حوادثو ډک دی. که څوک د پښتنو تاریخ په دقیقه توګه ولولي، نو ورته څرګنده به شي، چې دې ملت د خپل ژوند په اوږدو کې ایله که څو لسیزې سر په سر په ارامۍ او سوکالۍ کې ژوند تېر کړی وي. دومره جګړې پرې راتپل شوي او له دومره جګړو سره مخامخ شوی او دومره طبیعي بدمرغیو ورته مخه کړې، چې د نړۍ ډېر کم ملتونه به ورسره مخامخ شوي وي. کله چې پښتانه دې نړۍ ته راځي، نو په ډزو بدرګه کېږي او هغه بلې دنیا ته هم ډېر د ډزو له کبله ځي. د پښتنو معاصر تاریخ د خونړیو جګړو شاهد دی. دا جګړې د نړۍ د ستر ښکېلاک (انګرېز) له خوا زموږ پر ولس راتپل شوی.

خو څرنګه چې زموږ ولس د تورې مېړنی دی، نو د جګړې ډېرې برياوې يې په برخه شوي دي. يو پوه وايي: ((پښتانه يې په توره ګټي او په سیاست يې بايلوي)). (۱۱) خو له دې سره سره بيا هم پښتانه داسې اتلان لري، چې هم يې توره چلولې او هم قلم، هم د عمل د ډګر توريالي وو او هم د پوهې او تدبير. له امير کروړ جهان پهلوان نه نیولې تر شېرشاه سوري، بايزيد روښان، خوشال خان خټک، میرويس نیکه، لوی احمدشاه بابا پورې ټول د تورې او قلم، پوهې او تدبير اتلان تېر شوي دي. په اوسني عصر کې موږ يو بل اتل هم لرو، چې هغه هم د تېرو مشرانو په شان د تورې او قلم، فکر او پوهې د لوېې شتمنۍ خاوند دی. دا اتل محمد ګل خان مومند دی. محمد ګل خان مومند د ننګرهار په جبهه کې د سپه سالار صالح محمد خان د یاور په حیث د خپلواکۍ په جګړې کې ګډون درلود او افغاني لښکر يې د تباهۍ او بې دسپلینۍ له بلا څخه وژغوره او د انګرېز د تورو په مقابل کې يې حیثیت ور اعاده کړ)). (۱۲(

د هېواد د خپلواکۍ لپاره پر مېړانې سربېره محمد ګل خان مومند د سقاوي اغتشاش د تورې دورې په له منځه وړلو کې هم لوی لاس درلود او هېواد يې د جهل، ناپوهۍ او فساد له منګولو څخه په ډېره لنډه موده کې خلاص کړ.

د محمدګل خان مومند د نارينتوب يوه بله بېلګه داده چې د شینوارو د بغاوت پر وخت ((د جلال اباد ښار د ټولې جګړې په ترڅ کې، د جلال اباد او کابل ترمنځ ارتباط د یوې الوتکې په وسیله ټینګ و چې هره ورځ به تله راتله، مرکز ته به يې د جنګ راپورونه راوړل او له دې ځایه به يې اوامر او فرامين وروړل.

جګړه ورځ پر ورځ زیاتېدله او د ښار محاصره ټینګېدله، تل به دا اوازې خپرېدې چې د امان الله خان حکومت نسکور شوی، خو د الوتکې تګ راتګ د عسکرو او لښکرو د زړه تسلي و، اما د جدي پر ۲٤مه(1) الوتکه له کابله رانغله، بله ورځ هم رانغله او په خلکو کې داسې ګونګسی خپور شو چې کابل د سقاو زوی نیولی دی، والي علي احمدخان(2) ته هم خبر راورسېد، ده چې له پخوا نه ځان تيار کړی و، نو دولتي مامورين او منصبداران يې راغونډ کړل او ورته ويې ویل: ((زه دلته د امان الله خان د وکيل په توګه ټاکل شوی وم، خو اوس چې هغه تخت پرېښود، نو تاسې باید ماته د باچايۍ بيعت راکړئ!

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو محدودو منصبدارانو له ده سره بیعت کول ونه منل، چې په دوی کې یو محمدګل خان مومند او بل نورستانی کپتان حمیدالله و، چې د دې انکار په نتیجه کې یې دواړه کلک کلک په لرګو ووهل)). (۱۳) بل لوی او د یادونې وړ خدمت چې محمدګل خان مومند پښتنو او په عمومي ډول افغانانو ته کړی دی، هغه په پښتنو کې د ملي شعور راټوکول و او په دې ډول یې پښتانه (د یو بل لوی ښکېلاک) په مقابل کې د سپر په توګه ودرول، پښتانه یې د راتلونکو ځو لسیزو عواقبو ته متوجه کړل، چې کېدی شول د هغو په وجه د بهرنیو دښمنانو په لمسون او لاسوهنې، د افغانستان فعلي بنې بدلون موندلای وای، خو د محمد ګل خان مومند د فکر لرلید دومره دقیق و، چې دا ټول عواقب یې مخکې تر مخکې له نظره تېر کړي وو. بل یې پښتانه د ښاري ژوند دلارو په لټون پسې وهڅول او د اقتصادي سرچینو د پلټنې او لاسته راوړنې لارې او ګودرې یې ور په ګوته کړې. خو که په لنډ او خلص ډول د پښتنو په اوسني پېښلیک (تاریخ) کې د محمد ګل خان مومند پر دریځ خبرې وکړو، نو وبه وایو: دی د پښتنو داسې یو ستر ملي او فرهنګي شخصیت دی، چې د هېواد د ملي واکمنۍ د کورنیو او بهرنیو دښمنانو د قوت روح یې مخکې تر مخکې ځپلی او د فکر مزي یې ورشلولي دي، پښتانه او په مجموع کې ټول افغانان یې له یو لوی رنځ او خطر یاني د یو خپلواک افغانستان له ټوټې ټوټې کولو څخه ژغورلي دي .

(1)د ۱۳۰۷ لمریز کال د جدي ۲٤ تاریخ دی.

(2)علي احمد خان د شینوارو د بغاوت پر وخت د ننګرهار والي و، دی ډېر ځانغوښتونکی انسان و، د هېواد د لوړو ګټو د ساتلو خیال یې په زړه کې نه و، کله چې شینوارو د جلال اباد ښار محاصره کړ، نو ملي مبارز زمانخان د خپلو ملي لښکرو په واسطه هغوی ته ماته ورکړه، خو علي احمد خان د میرزمانخان بری او ښه شهرت په زړه کې نه شو زغملی، نو همغه و، چې بله ورځ یې د یوې قومي جرګې په ترڅ کې میرزمانخان ته امر وکړ، چې د شینوارو باغیان له منځه یوسي، میرزمانخان که هر ځومره هڅه وکړه، چې والي علي احمدخان په دې خبره وپوهوي، چې په جرګه کې د ټولو خلکو په مخ کې پر هغوی باندې حمله کول هم د جنګي تاکتیک له مخې غلطه خبره ده، ځکه چې هغوی مخکې تر مخکې په دې راز خبرېږي او هم د جرګې د دود او دستور له مخې، خو علي احمد خان ډېر ټینګار کاوه او ویل یې چې زه د امان الله خان نماینده یم ته چې زما امر نه منې، لکه د امان الله خان امر چې نه منې، ځرنګه چې امان الله خان میرزمانخان ته ورور ویلي وو او هم یې د لوی خان لقب ورکړی و، نو همغه و چې میرزمانخان جګړې ته لاړ. ځرنګه چې شینواري مخکې تر مخکې له دې جګړې نه خبر وو، نو همغه و چې میرزمانخان لښکرو ته یې سخته ماته ورکړه ، نو ځکه د والي علي احمد خان ناوړه هیله ترسره شوه. پر دې وخت د سقاو د زوی د پاچاهۍ اوازې شوې، علي احمدخان چې مخکې تر مخکې یې د پاچاهۍ خیالونه لیدلي وو دا موقع د ځان لپاره مناسبه وګڼله او ځان یې د امان الله خان د وارث په توګه معرفي کړ او له خلکو څخه یې د بیعت غوښتنه وکړه. محمد ګل خان مومند چې یو زیرک افسر او سیاستوال و، د علي احمدخان پر ټولو هیلو، نیتونو او چلندونو ښه خبر و، نو هغه ته یې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بيعت څخه ډډه وکړه او ويل يې چې امان الله خان بايد بېرته پاچا شي، خو علي احمدخان هغه تر سختې فزيکي شکنجې لاندې ونيو، خو محمد ګل خان مومند له خپلې عقيدې نه وانه وښت.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد ګل خان مومند او پښتونولي

پښتو نه یوازې زموږ د ژبې نوم دی، بلکې زموږ د کلتور او ټولنیز دود معنوي رمز هم په کې پروت دی، پښتانه په پښتو سره راټولېږي، په پښتو پرېکړه کوي او په پښتو لوړه.

ځینو د (پښتو) له کلمې څخه، څو ماناوې راکښلي، چې دا ماناوې او خویونه په یوه پښتون کرکټر کې تجلا مومي. (پ)، د پت؛ (ښ)، د ښېګڼې؛ (ت)، د توري؛ او (و) د وفا د ماناوو ښکارندویي کوي. که څه هم په یوه انسان کې د پښتو د بشپړو معنوي ارزښتونو د ټولو څرکونو لیدل څه ګرانه خبره ده، خو ځینې داسې پښتانه هم شته، چې د یوه پښتون کرکټر بشپړې ځانګړنې په کې ځلېږي. یو له داسې پښتنو کرکټرونو څخه محمد ګل خان مومند دی. فکر کوم د محمد ګل خان مومند په فکر، احساس، عاطفې او روحیاتو کې چې د پښتو او پښتونولۍ څومره جذبې او ولولې جاري وې د ډېرو کمو پښتنو په روحیاتو کې که پښتو دومره ځای نیولی وي. محمد ګل خان مومند هغه شخصیت و، چې پښتو یې ویلې، پښتو یې لیکلې او پښتو یې ترسره کړې ده.

محمد ګل خان مومند د پښتو او پښتونولۍ په باب یوه رساله هم لیکلې ده. د دې رسالې نوم دی ((لنډکی پښتو)). په دې رساله کې د محمد ګل خان مومند هغه افکار راټول شوي چې د پښتو او پښتونولۍ په باب یې لري.

((مرحوم مومند په پښتو لیکلو او پښتو ویلو کې د سوچه والي کلک طرفدار و او د کوم څیز لپاره به یې چې په پښتو کې لغت بیاموند، نو د پردي لغت استعمال ورته ادبي کفر ښکارېده. که به چا د ده پر وړاندې د پردۍ ژبې لغت استعمال کړ، ده به ورته ویل: ((وروکیه! پوه نه شوم، څنګه؟)) څو چې به هغه سړی په خپله خپلې وینا ته ملتفت شو.)) (١٤)

دلته به له پښتو او پښتونولۍ سره د محمد ګل خان مومند د اورنۍ مینې او افکارو یو لنډ جاج وړاندې کړو، وبه ګورو چې دې لوی پښتون له خپلې ژبې او پښتونولۍ سره څومره د زړه له تله سپېڅلې او رواني مینه درلودله. محمد ګل خان مومند وايي: ((پښتو، پښتو منل، پښتو ویل، پښتو کول او پښتو چلول دي. پښتانه په پښتو سره پښتانه وو او په پښتو سره به پښتانه وي. پښتانه په پښتو چلېدلي وو او په پښتو به وچلېږي. پښتانه په پښتو پېژندل کېدل په پښتو به پېژندل کېږي او په پښتو به وپېژندل شي. پښتانه په خپل منځ کې هم په پښتو یو له بله سره پېژني په پښتو سره عزیزان او یو پر بل ګران دي.

د پښتنو خپلوي په پښتنو سره ده، خپل او پردي په پښتو سره څرګندېږي او بېلېږي. پښتانه په پښتو باندې سره پوهېږي، د پښتو خوږه مرکه په پښتو کېږي. پښتانه له پښتو نه خوند اخلي.

تر ټولو خوندوره مرکه د پښتو ده...

پښتو د پښتنو تفکرات، تخیلات، ذوق او هر څه سره یو شانته او یو کوي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_پښتو خورا خوږه وروري ده.

_پښتو صله رحمي ده.

_پښتو شفقت دی.

_پښتو مرحمت دی.

_پښتو مهرباني ده.

_پښتو مروت دی.

_پښتو ښېګڼه ده.

کونډې، رنډې، یتیمان، بېوزلي او مسکینان، ړانده او ګوډ، په پښتو ساتل کېږي. که پښتو وه یو د بله خوښ، یو پر بل راضي، یو پر بل به ښاد یو.

که پښتو نه وه یو د بله ناخوښه، یو د بل نه ناراضه او یو به هم پر بل ښاد نه شو. که پښتو وه زه به تا درنوم او ته به ما درنوې.

_پښتو اصیلتوب دی.

_پښتو سیالوالی دی.

_پښتو نجات دی.

_پښتو عزت دی.

_پښتو کې بې پتي، دګلتوب (حقارت) نه شته، ځکه چې پښتانه یې نه شي منلی.

_پښتو دروندوالی (وقار) دی.

_پښتو د پښتنو درنول دي.

_پښتو کې ټیټال او تملق نه شته.

_پښتو کې سپکه نه شته، نو ځکه سپک پښتون نه دی.

_پښتو شرافت دی.

_پښتو ښه نیت دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـپښتو د پښتنو او مسلمانانو خیر غوښتنه ده.

ـپښتو ښه اخلاق دي.

ـپښتو سپېڅلتوب (تهذیب) دی.

ـپښتو تدبیر دی.

ـپښتو سړیتوب دی او سړیتوب پښتو ده.

ـپښتو انسانیت ته خدمت دی.

ـپښتو قناعت دی.

ـپښتو په حق درېدل دي.

ـپښتو صبر دی.

ـپښتو حوصله ده.

ـپښتو هاند او کوښښ دی.

ـپښتو دین، وطن او د پښتانه ولس ته خدمت دی.

ـپښتو ایثار دی.

ـپښتو فدا کاري ده.

ـپښتو تکړه توب دی.

ـپښتو غښتلتوب دی.

ـپښتو کې خیانت نه شته.

ـپښتو کې ټګي نه شته، ټګ پښتون نه دی.

ـپښتو کې غلا نه شته.

ـپښتو کې تالا نه شته.

ـپښتو کې ظلم نه شته، ظلم بې پښتوالي دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_پښتو د مظلوم حمایه ده، په نیمې شپې کې له غرړه سره سم د پیښې ځي ته ځان رسول پښتو ده، غله، جاني او خاین نه چیغه ویستل او نیول یا یې وژل پښتو ده.

_پښتو صداقت دی.

_پښتو پاک زړه دی.

_پښتو سلیم وجدان دی.

_پښتو روغه پوهه ده.

_پښتو ده چې پښتانه له بدو چارو ساتي.

_پښتو دوا ده.

_پښتو شفا ده.

_پښتو د پښتانه د زلمو ښکلا او د پېغلو ښایست دی.

_پښتو د پښتنو ګاڼه ده.

_پښتو پسول (زینت) دی.

_پښتو حیا ده.

_پښتو د پښتنو د نارینه وو پګړۍ او د ښځو ټیکری او پوړونی دی.

_پښتو عفت دی.

_پښتو عصمت دی.

_پښتو سمه عقیده ده.

_پښتو ایمانداري ده.

_پښتو پر مسلمانۍ ټینګېدل دي.

_پښتو پر ځان باور دی.

_پښتو ډوډیماري ده.

_جهل په پښتو ورکېږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـعلم په پښتو زده کېږي.

ـزده کړه په پښتو کېږي.

ـپښتو د علماوو منښه او احترام دی.

ـپښتو پانګه (سرمایه) ده.

ـپښتو کې د دواړو نړیو ګټې دي.

ـپښتو ازادي ده.

ـپښتو قوت دی.

ـوطن په پښتو ژغورل کېږي.

ـپښتو لوړ همت دی.

ـپښتو توره ده.

ـپښتو نارینتوب دی.

ـپښتو تورزنتوب دی.

ـپښتو د پښتنو هر ګوره کلک سنګر دی.

ـپښتو لطف دی.

ـپښتو قانون دی.

ـپښتو انتظام دی.

ـپښتو د سمو مشرانو منښه ده.

ـپښتو د خاینو مشرانو رټنه ده.

ـجنت پر اسلام باندې په پښتو کولو ګټل کېږي، حورې، غلمان او د جنت بې شمېره نعمتونه پښتنو ته په پښتو لاسته ورځي.

ـپښتو د پښتنو د دواړو نړیو د سعادت ضامنه ده.

ـپښتو د پښتنو د ټولنې روح دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

_پښتو خو نو پښتو ده، پښتو ده.

_پښتو ده او پښتو (پښتونواله) ده.)) (۱۵(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د محمد گل خان مومند اثار

لکه څنګه چې مو دمخه ووېل، محمد ګل خان مومند لکه د پښتنو د نورو مشرانو په شان هم د تورې، غیرت او مېړانې د شتمنۍ څښتن و او هم د قلم او ادب د معنوي پانګې خاوند او همدا دواړه يې د پښتو او پښتونولۍ د خدمت لپاره د یوې اغېزمنې وسیلې په توګه وکارول.

د محمد ګل خان مومند یو شمېر لیکنې او اثار تراوسه پورې د هېواد په ځینو مهالنیو خپرونو کې او ځینې يې هم په ځانګړې ډول خپاره شوي دي، موږ دلته د محمد ګل خان مومند لیکنې او اثار تر دوو ډلبندیو لاندې څېړو:

الف- په ژبنۍ او علمي برخه کې.

ب- په ادبي برخه کې.

الف- په ژبنۍ او علمي برخه کې:

د محمد ګل خان مومند د لیکوالۍ زیاته برخه پر همدې ژبنۍ خوا څرخي، ځکه هغه وخت او حالات چې محمد ګل خان مومند په کې ژوند کاوه، داسې وو چې د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کې کوم مهم اثر نه ترسترګو کېده. محمد ګل خان مومند دې نیمګړتیا ته متوجه شو او په دې برخه کې يې کار ته ملا وتړله. دی په ژبپوهنه کې د ځانګړي سبک خاوندو، چې هغه د کره، نره او معیاري پښتو لیکل او ویل وو، تر ده وروسته ځینو نورو پښتنو پوهانو هم همدا لار ونیوله چې کولای شو، د بېلګې په توګه د پوهاند مجاور احمد زیار نوم واخلو. پوهاند زیار د خپلو ډېرو نوښتونو ترڅنګ د محمدګل خان مومند د ژبپوهنې له اندود څخه ګټه اخیستې ده.

دا دی دلته د محمد ګل خان مومند پر دې ډول اثارو لنډه رڼا اچوو:

۱ -پښتو سیند:

دا د پښتو ژبې د لغتونو قاموس دی، چې محمد ګل خان مومند لیکلی او پر ۱۳۱٦ل کال په لویه قطع (د یوې تختې کاغذ په اندازه)، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی دی. د دې اثر د مخونو شمېر (۳٦٦) ته رسېږي او د ټوکونو شمېر يې دوه زره (۲۰۰۰) دی.

د اثر په پیل کې د پښتو د خاصو تورو او ځینو اوازونو په باب خبرې شوي او بیا په څلورو مخونو کې د اثر د لیکدود په باب بحث راغلی دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد زيار په خپل يوه اثر ((ويي پانگه)) کې ليکلي، چې د يوې ژبې د بډاينې او شتمنۍ لپاره يوه لاره دا ده، چې پخواني وييونه (لغتونه) يې ذخيره شي او نوي لغتونه په کې جوړ شي. محمدگل خان مومند وايي: ((د يوې ژبې ساتنه هم په دغه شان کېږي، چې د هغې ژبې لغات چې لکه د هغې خزانه ده وساتل شي تر څو چې د لغاتو د ورکېدو په سبب ژبه او د ژبې د ورکېدو په سبب ملت د ادبي فقر او نکبت په بلا ککړ نه شي او د مذلت په توره خاوره کېنني او نهايت نوم يې د روزگار دمخه څنې ورک نه شي.)) (١٦)

د ده په نظر که د ژبې لغت قيد نه شي، هغې ژبې ته نور لغات داخلېږي او پردي کېږي، هر څوک چې د يوې ژبې د لغاتو قيدول غواړي بايد په خپلو همځنگو، گاونډيو او خپلوانو ژبو پوه وي، چې د نورو ژبو لغات د خپلې ژبې لغات ونه گڼي او د خپلې هغه د نورو...

په (پښتو سيند) کې د پښتو ژبې په سلگونو لغتونه ذخيره شوي، د هر لغت مانا او تفسير يې په فارسي ژبه کړې ده.

٢ -د پښتو ژبې لياره:

پښتو گرامر په برخه کې د محمد گل خان مومند ډېر مهم اثر دی چې پر ١٣١٧کال د ساپي عبدالعظيم په اهتمام او ليک باندې په لاهور کې چاپ شوی دی، له سريزې پرته (٤٩٥) مخونه لري.

د اثر په پيل کې په (١٤) مخونو کې په خپله د وزير صيب له خوا يوه علمي او گټوره سريزه کښل شوې، په سريزه کې لومړی د يو ملت په ژوند کې د ژبې پر اهميت مفصلې خبرې شوي، وايي: ((د يوه ملت په ژبې کې هماغومره سياست، اقتصاد، اجتماعيات، ملي اخلاق، اداب، ملي عادات، ملي رسومات او عنعنات، ټول ملي خصايل او خصايص، حتی په ذهنيت، افکار، حسيات او مدنيت يې نفوذ مينده کوي او هماغومره د هغې ژبې د خاوندانو نامريي برى، د دغې بلې ژبې پر خاوندانو تامينوي...)) (١٧)

محمد گل خان مومند ددې کتاب په کښلو کې له زياتو ستونزو سره مخامخ شوی دی، ځکه پر کوم مهال چې محمد گل مومند ژوند کاوه د بېلابېلو عواملو له امله د پښتو کتابونو شمېر ډېر زيات نه وو. د گرامر په برخه کې که د گوتو په شمېر د ليکلو کتابونو نومونه واخيستلی شو. وزير صيب دې ټکي ته اشاره کړې ده، چې د پښتو گرامر او قواعدو په برخه کې کتابونه نه دي ليکل شوي او که ليکل شوي هم وي د پردو له خوا ليکل شوي او د دا ډول اثارو ليکل د يو غرض له مخې و، نه د پښتو د خدمت لپاره. دی د دا ډول يو اثر يادونه کوي، چې په اردو ژبه ليکل شوی و.

که څه هم پخوا ((پيرمحمد کاکړ د اتلسمې پېړۍ په نيمايي کې د (معرفة الافغاني) په نامه يوه ښوونيزه (تعليمي) ډوله پښتويه کښلې، الماني گيولډن شتيت تراوسه پورې لومړی ختيځ پوهاند برېښي چې تر پيرمحمد کاکړ څخه ٢٠-٢٥ کاله وروسته په خپل نوي فرهنگ کې د الماني ديگوري او اويستي وييونو ترڅنگ يې ٢١٥ پښتو وييونه کښلي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي. پر ۱۲۲۱ل (۱۸۱۰م) کال د محمد ارتضاخان (د نواب امان الله خان زوی) چې فرهنګ ارتضایي نومي څلور ژبي (عربي، اردو، فارسي او پښتو) قاموس دی او پر همدغه کال د کلاپروت ګرامر هم د یادونې وړ دی.

پر ۱۲۲۸ل (۱۸۱۳م) کال د الله یار خان (د نواب محبت خان ورور) عجایب الغات او په هغه پسې (کتاب و خیالات زماني در لغت و زبان (افغاني). دغه راز د (امدنامهء افغانی) د کرګر پوهې (فعلي صرف) یو بل کتاب چې یو ویي لیک (لغتنامه) را اخلي، د نولسمې پېړۍ په سر کې کښل شوی ښکاري... دغه راز ګیورک مورګن ستیرن، ګایګر، جرمني پوهاند ایوالد، میجرلیچ، کپتان واګن، راورټي، هانري والتر، الماني ازنیست ترومپ، جیمز دارمستتر، روسي ختیځپوهاند تامانو ویچ لاریمر)) (۱۸) او داسې نورو پوهانو د پښتو ګرامر، ویي پوهنې، ویي پانګې ، قاموس لیکنې، آر پوهنې او نورو کې څېړنې او لیکنې کړې، خو دا لیکنې او څېړنې یا د یاد شویو لیکوالو په هېوادونو کې د هغو په ژبه خپرې شوې اویا د محمد ګل خان مومند د اثر (د پښتو ژبې لیاره) تر لیکلو وروسته خپرې شوي دي. نو په دې وجه محمد ګل خان مومند د خپل اثر دلیکلو پر وخت په پښتو ژبه کې د نورو ژبنیو اثارو له شتوالي څخه بې برخې و او بل دومره جامع ګرامر چې محمد ګل خان مومند ولیکه، تر ده دمخه چا نه و لیکلی او هغه کمی چې زموږ په ژبه کې د ګرامري اثارو د کمښت له کبله احساسېده د امکان تر حده یې دا کمښت له منځه یووړ.

محمد ګل خان مومند د خپلې سریزې په پای کې وایي: ((د دغه لامله چې زما په لاس کې اثار نه وو چې تنې څه ګټې اخیستې او استفادې کړې وای، نو ویلای شم چې د پښتو ژبې د لیارو او قواعدو په غونډولو کې ډېر ستړی شوی یم، ځکه چې ډېره لټنه او پلټنه یې غوښته. ددغه کتاب په ترتیب البته د پردیو ژبو د کتابونو نه استفادې شوې او په هغه ترتیب سره لیکل شوی، اما پوهان او علماء صاحبان پوهېږي، چې د ژبې لیاره (قواعد) څه د ترجمې کار نه دی، چې له بلې ژبې څخه ترجمه شي، کېدی شي چې زما تتبعات بشپړ نه وي یا څه رانه پاتې وي، نو ځکه زه به همدغه حکم نه کوم چې دغه کتاب غلطي او سهوه نه لري. هر ډول چې وي زه د پښتو او پښتنو پخوانی مین او خادم یم ځان مسعود بولم چې دغسې وخت کې څښتن تعالی جل وعلی شانه، ماته د دغه کتاب د تالیف توفیق راکړ. هیله کوم چې دغه کتاب د استفادې موجب هم وګرځي او د پښتنو او پښتو د شایقینو له خوا یو کوچنی چوپړ وګڼل شي.)) (۱۹)

ددې کتاب لومړۍ برخه صرف دی، چې دې کې د پښتو توري، د تورو ډولونه، ضوابط، خج، د تورو وتو ځي، نوم، د نومونو خاصیت، ډولونه، د نومونو اوښتنه، صفت، د صفت ډولونه. ضمیرونه، د ضمیرونو ډولونه، فعلونه، د فعلونو ډولونه او ادات راغلي دي .

دویمه برخه یې پښتو نحو ده، چې په دې برخه کې نیمګړي ترکیبونه، بشپړ ترکیبونه، اصلیه جمله، فرعیه جمله، مطلقه او مقیده جمله څېړل شوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اثر درېيمه برخه مصادر دي، چې په هغې کې د پښتو (١٥٦٦) بېلابېل مصادر معرفي شوي دي. د دې اثر په باب بل د يادونې وړ ټکی دادی، چې د پښتو ژبې په نسبتاً پخواني ليکدود ليکل شوی دی، چې اوس د پښتو ژبې په ليکدود کې يو لړ بدلونونه راغلي دي.

مثلاً د پښتو دغه توري (ډ، ړ، ڼ،ټ) په کې په دې ډول ليکل شوي دي:

ډ = د تر (د) څخه يې لړ غټ ليکي.

ړ = ر تر (ر) څخه يې لړ غټ ليکي.

ڼ = نر

ټ = ت

دغه راز د کلمو په ترلو کې له اوسني ليکدود سره ډېر توپير په کې ليدل کېږي، دا لاندې څو مثالونه يې د بېلګې په توګه وړاندې کوو:

اوسنی ليکدود د پښتو ژبې لپاره

کری کره ی

ليدلای ليدله ی

ستړی سترِه ی

شوی سوه ی

نيولای نيوله يی

او داسې نور مثالونه.

٣ -لنډکی پښتو او پښتونواله:

(لنډکی پښتو) د محمد ګل خان مومند هغه رساله ده، چې د مرحوم استاد عبدالروف بېنوا د هغې ګيلې په ځواب کې، چې له پښتنو مشرانو څخه يې کړې وه او پر ١٣٢٧ل کال په کابل مجله کې خپره شوې وه، ليکل شوې ده او پر همدې کال د پښتو ټولنې له خوا خپره شوې ده. دغه راز استاد بېنوا دا رساله د اوسني ليکوال په درېيم ټوک کې هم د درېيم ځل لپاره خپره کړې ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد ګل خان مومند د ځواب يوه برخه دلته راوړو:

))زما غښتلی ورور بېنوا صاحب!

زه ښه روغ نه يم، نو ځکه ليک او لوست زيار راپېښوي که ډېر ضرور نه وي نه يې کوم بې دغه سږ کال ختې مې هم درلودې چې درست کال د ورغومي د مياشتې ترسره پورې په هغو اخته وم. په ژمي کې ختې درېدلې وې او وزګارتيا وه، نو کله کله به مې د کابل مجلې را واخيستلې او څو کرښې ليا کوم مضمون او مقاله به مې ولوستله، څو ورځې مخکې مې په ۲۰۱ ګڼې کې د غښتلي غروال ((چې نوم او کام يې نه پېژنم)) د ځواب په ترڅ کې زما او د ځينو نورو پښتنو نه ستا ګيله ولوستله. که څه هم ته حق لرې خو موږ معذور يو او زموږ عذرونه نه دي څرګند.

زما خو بې نورو معاذيرو يو عذر د صحت ورانوالی دی، که نه دغه خو رښتيا ده چې پښتو يوازې ستا ليا د څو کسو نه ده، پښتو د پښتنو نيکونو نه راپاتې ميراث دی، چې په دغه کې درست پښتانه برخه لري او درست پښتانه بشپړه ګټه تنې اخيستلای شي، خو وېشلای يې نه شي... د پښتو تشريح چې د انساني، اسلامي او پښتني فضايلو بيان دی او د پخوانو پښتنو د اخلاقو، ادابو، عاداتو، دود او دستور او د ژوندانه د ډول او رواج ښوونه ده حقيقتاً خورا ګران کار دی او د هرچا د لاسه نه دي پوره، لکه چې متل دی چې (پښتو چا ترسره کړې نه ده) همدغسې چا بشپړه څرګنده کړې هم نه ده...)) (۲۰(

په لنډکی پښتو او پښتونواله نومي اثر کې د ژبې، پښتو او پښتونوالې په باب د وزير صيب درانه افکار ځلېدلې دي. دی په دې اثر کې د پښتو او پښتونولۍ هر اړخيز او جامع تصوير او تعريف وړاندې کوي، د يوه پښتون کرکټر ځانګړنې بيانوي او پښتو او پښتونولي د يوه مقدس، لوړ او پراخ قانون او ائين په توګه موږ ته راپېژني.

٤ -روزنه:

د وزير صيب محمد ګل خان مومند بل اثر دی، چې تراوسه پورې چاپ شوی نه دی. مرحوم استاد بېنوا د (اوسني ليکوال) په درېيم ټوک کې د دې اثر يادونه کړې، خو د څرنګوالي په باب يې څه نه دي ويلي.

٥ -پخلی:

پخلی د محمد ګل خان مومند بل اثر دی، چې استاد بېنوا يې هم يادونه کړې، خو د څرنګوالي په باب يې څه نه دي ويلي. دغه راز د اصلاح ورځپاڼې د ۲۸/۵/۱۳٤۳ ل کال په ګڼې کې هم ددې کتاب يادونه شوې، خو په تفصيل سره پرې څه نه دي ليکل شوي.

٦ -پښتني تربيه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتني تربيه هم د وزير صيب محمد ګل خان مومند يو بل اثر بلل شوی، چې د اصلاح ورځپاڼې په ۲۸/۵/۱۳۴۳ل کال په ګڼه کې يې يادونه شوې، خو په تفصيل يې پرې څه نه دي ليکلي.

۷ -پخواني ملي او ادبي اصطلاحات:

د اصلاح ورځپاڼې د۲۸/۵/۱۳۴۳ل کال نېټې د ګڼې له مخې د محمد ګل خان مومند يو بل اثر دی، چې چاپ شوی نه دی او د قلمي نسخې په توګه په دې اثر کې پخواني ملي او ادبي اصطلاحات راغلي دي. ددغه اثر په باب بايد ووايم، چې د غزني يوه روښنفکره اوسېدونکي (غلام جيلاني خان) ماته وويل: ((زموږ د ځوانۍ شپې ورځې وې، نو موږ به څو تنه روښفنکره ځوانان وخت پر وخت د بابا ليدو ته ورتلو، د هغه د ژوند وروستي کلونه وو، يوه ورځ يې موږ ته وويل، چې ما د متلونو او د پښتنو د پخو خبرو په باب يو کتاب راپيل کړی، په دې کې مې يو شمېر متلونه راټول کړي دي.)) نو زما په ګومان کېدی شي (پخواني ملي او ادبي اصطلاحات) د وزير صيب محمد ګل خان مومند همدغه اثر وي، چې پورته مو يادونه وکړه.

ددغو ياد شويو اثارو (روزنه، پخلی، پښتني تربيه او پخواني ملي او ادبي اصطلاحات) قلمي نسخې اوس زما په واک کې نه شته، چې د نوموړو اثارو د څرنګوالي په باب بشپړې څرګندونې وکړم. خو (زموږ غازيان) اثر د ښاغلي مولف محمد ولي زلمي په قول: ((د محمد ګل خان مومند يو وراره محمد پتنګ نومېده، چې د ده تر مړينې وروسته يې د ده د ځينو اثارو په خپرولو کې توجه کوله.)) (۲۱) نو شايد د نوموړو اثارو قلمي نسخې هم له نوموړي سره خوندي وي.

دغه راز د وزير صيب محمد ګل خان مومند دوه ليکنې چې د ده په خپل لاس کښل شوي، د هېواد له نوميالي محقق حبيب الله رفيع سره موجودي دي چې تراوسه چاپ شوي نه دي.

دا ليکنې هم د وزير صيب د متفرقه ليکنو له جملې څخه دي:

۱ -سيمه: د ګډ هېواد او خصوصاً د پښتنو د هېواد د ساتنې او ګډ مدافعيت په اړه مطالب لري.

۲ -مېلمستوب: مېلمستيا او بلنه ده، په مېلمستيا عمومي بحث او دا چې پښتانه په مېلمستيا کې ډېر يپاوړي دي خصوصي بحث کوي.

۳ -ټوکې: په دې مضمون کې ټوکې په جايزو او ناجايزو برخو وېشي، جايزې له اسلامي او پښتني ادابو مخالفې نه بولي او ناجايزې له داړو سره مخالفې ګڼي.

ب- په ادبي برخه کې:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمحمد ګل خان مومند د ژوند زياته برخه او ورځنۍ چارې د دولت پر اداري کارونو، پر پښتو پالنې د نوي پښت پر روزنې او د مهمو ژبنيو علمي اثارو پر ليکلو تېر شوی، تراوسه پورې چا د محمد ګل خان مومند د ځانګړو تخليقي ادبي اثارو په باب څه نه دي ليکلي، خو د شعرونو پخې بېلګې يې په لاس کې شته،د هغو د څرنګوالي له مخې ويلی شو، چې محمد ګل خان مومند د شاعرۍ د اوچتې قريحې او لوړ استعداد خاوند و او ښايسته ډېر شعرونه به يې ليکلي وي. دلته يې لومړی د بېلګې په توګه يو توټه شعر راوړم او بيا به پرې لنډې خبرې وکړم.

پښتونواله

نيکه پلار مې پښتانه وو يم پښتون

زمری يم، زمرزی يم، زمربون

زه پښتون يمه ښکاره يم لکه لمر

و غليم ته تل ولاړ يم لکه غر

ماته ورځ د ننداري ده ورځ د جنګ

ورته درومم په اتڼ اوپه غورځنګ

د غورځي غرونه زما لکه ثنا

برېښېده د توري زما لکه برېښنا

د زمري په څېر غورځی کړمه غړمبېږم

لوړ لوړ غرونه لکه توی غوندې بهېږم

پر غليم باندې چې راشي زما وار

اسماني تندر به وي زما ګوزار

زه پښتون يمه پښتو باندې څرګند

که دا نه وي زه به يمه خوشې شند

پاتې مرې مې له پلاره ده پښتو

ده پښتو او پښتونواله د پښتو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو زده کړه ده د علم او کمال

پښتونواله ده ښه توره او ښه ډال

ښه خويونه ديانت مو ده پښتو

ښه دودونه او اداب د پښتنو

پښتونواله پښتانه هوسوي

پښتونواله پښتانه به لوړوي

په پښتو باندې وطن ګټلی شوی

په پښتو باندې وطن ساتلی شوی

هم به بيا وي په پښتو باندې ګټل

هم به بيا وي په پښتو باندې ساتل

پښتو کړمه، پښتو وايمه زه تل

ده لالی زما پښتو نه لرم بل

سر او مال مې دواړه جار دي تر پښتو

ژوند او مړينه مې نثار دي تر پښتو

پښتانه که د پښتو پر لورو ځي

دا نړۍ او ها نړۍ کې دي خوندي

پښتانه او پښتونواله دې وي تل

له پخوا نه يو په لس او يو په سل (۲۲)

که موږ د وزير صيب دې شعر او ځينو نورو شعرونو ته په ژور نظر وګورو، نو وينو چې د ده په شعرونو کې هم د پښتو پالنې، هېواد پالنې او پر ځان باندې د باور پياوړې روحيه ليدل کېږي. دی د يوه پښتون په توګه د دښمنانو پر ضد جنګ ته د زمري په څېر وردرومي، لکه خوشال بابا غوندې د غره په شان ورته په مخ کې ودرېږي او لکه امير کروړ جهان پهلوان د جنګ په ميدان کې خپله توره چلوي. خپله خپلواکي له ځانه په زاريو او خيرات نه غواړي او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لوی نعمت د تورې او ډال په واسطه خپلوي. هغه لکه یو دردمن مین له پښتو سره مینه لري، پر پښتو مین دی، هغه د پښتو ژوند لوی نعمت ګڼي او دا کار د زړه له کومي کوي، د تجمل او سینګار لپاره یې نه غواړي. هغه پښتو یو تېولنیز قانون بولي او لارویان او عملي کوونکي یې د زغم او اتلولۍ خاوندان. په شعرونو کې یې (که د همغه وخت د شعرونو په پرتله) یې په پام کې ونیسو، هنریت، جذابیت، تبحر، روانتیا او ساده ګي لیدل کېږي او په زیاتو سوچه پښتو کلمو یې پوښلي او ښکلي کړي دي. تر ډېره حده یې د نورو ژبو د کلمو له راوړلو څخه ډډه کړې ده.

په لنډ ډول ویلی شو، چې شعرونه یې په شکلي (جولیز) لحاظ، ساده، عام فهمه او د پښتو په ځانګړو وییونو ښکلي کړای شوي دي او په محتوایي لحاظ یې، پښتو، پښتونولي، هېواد پالنه او ملت پالنه د شعرونو مرکزي فکر جوړوي.

د کمیت له پلوه د وزیر صیب د شعرونو په باب دومره ویلای شو، سره له دې چې په مستقل ډول دده د شعرونو کومه ټولګه تراوسه نه ده چاپ شوې خو د شعرونو له قوت، د شعر پر ارکانو له حاکمیت او د شعر له نورو بېلګو څخه یې ښکارندېږي چې د شعرونو ځانګړې مجموعه یا مجموعې به یې درلودلې.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم څپرکی

محمد گل خان مومند د نورو له نظره

محمد گل خان مومند د پښتني تاریخ یو داسې شخصیت دی، چې د ځینو نورو پښتنو مشرانو په څېر یې شخصیت له څو بعدونو څخه جوړ دی، هغه که له یوې خوا ښه پوځي و، نو له بلې خوا ښه ادیب او لیکوال هم و، هغه که له یوې خوا ښه سیاستوال و، نو د ملي مشروتب، جرگه مارۍ او مرکې د ځواک وړانگې هم په کې ځلېدې. د محمد گل خان مومند د شخصیت ژوند او اثارو په باب یو شمېر بهرنیو او کورنیو لیکوالو څه ناڅه لیکنې کړې دي، خو دا لیکنې دومره جامع او زیاتې نه دي، چې د وزیر صیب د شخصیت او اندو ژوند پوره جاج دې ترې واخیستل شي. خو په ولس او زموږ د خلکو په زړونو او فکرونو کې د هغه په باب ډېر څه شته، کیسې شته، روایتونه شته، نکلونه شته، یادونه، خاطرې او ډېرې نورې نا لیکلې خبرې.

د بهرنیو پوهانو له ډلې څخه ډاکټر پیچکا چکوسلواکیایي د محمد گل خان مومند یادونه کوي، هغه د پښتو یو لوی عالم بولي او په خپل اثر ((پښتو خجخېړنه)) کې د محمد گل خان مومند له اثارو څخه گټه اخلي.

استاد عبدالروف بېنوا هغه د پښتنو د یو مشر او مبتکر لیکوال په توگه راپېژني او په ((اوسني لیکوال)) کې یې پېژندنه داسې کوي: ((خو دلته دی د وزیر یا رئیس په حیث نه معرفي کوو، بلکې ده ته د پښتنو، پښتو او پښتونولۍ د یوه لېوال مشر او مبتکر لیکوال په نظر گورو. مبتکر یې ځکه بولو، چې ده د پښتو ژبې د لیکنې او گرامر لپاره له ځانه د تورو نوي شکلونه او نوي تعبیرونه منځته را ایستلي وو، چې د ده ځینې اثار په همغو اشکالو او تعبیرونو چاپ شوي هم دي.)) (۲۳)

((پښتونستان)) نومي اثر لیکوال، عبدالمنان دردمند یې د پښتنو د نومیالي مشر په توگه راپېژني. د ((زموږ غازیان)) مولف محمد ولي زلمی یې د ملي مشر، ستر خدمتگار، د پښتو ژبې د پالونکي او غازي په توگه معرفي کوي.

استاد محمد اصف صمیم یې د یو بشپړ پښتون کرکټر او د خپلو ایډیالونو د اتل (زما اتل) په توگه راپېژني او همدارنگه نور لیکوال یې په نورو درنو نومونو او القابو یادوي. خو څرنگه چې په عمومي ډول افغاني ټولنه له لیک لوست څخه بې برخې ده، نو هغومره چې زموږ د اتلانو په باب زموږ د خلکو په زړونو او فکرونو کې یادونه پراته دي، هغومره نه دي لیکل شوي، ډېر داسې یادونه او خاطرې زموږ د گړني (شفاهي ادب) برخه گرځېدلي دي. په عوامو کې محمد گل خان مومند ته د ((بابا)) او ((دادا)) لقبونه ورکړل شوي او دا هغه لقبونه دي، چې پښتني ولس یې خپلو مشرانو او خدمتگارانو ته د هغو د لویو قربانیو په بدل کې ورکوي او هرڅوک ((بابا)) او ((دادا)) کېدی نه شي.

د محمد گل خان مومند په باب زموږ د هېواد له یو زیات شمېر روښاندانو، ټولنیزو شخصیتونو، قومي مشرانو او ولسي خلکو سره ډېر یادونه، روایتونه او حکایتونه شته، چې د ټولو بیان یې اوس زموږ د دې لیکنې له حوصلې څخه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وځي. يوازې د هېواد د هغو څو تنو ليکوالو او مخورو نظرونه به دلته راوړم، چې ما ورسره د هېواد په اوسنيو کړکېچنو شرايطو کې وليدل او د هغو نظرونه مې راواخيستل.

))د قام غمخور محمد گل خان مومند((

))که څو تنه خانان، زمينداران، سوداگر او درباريان ځنې وباسو نور نو د پښتنو ژوند سترې ژوند دی او دا سترې ژوند د دوی د ژوندانه د خرابو شرطونو زېږنده ده.

ددې کم بخته سترې او سرگردان قام سارا شين تراوسه پورې لالهانده کوچيانی ژوند لري، نن دلته سبا هلته- چېرې چې يې شپه، هلته يې شپه- عمرونه يې په کوچ وبار کې تېر شول، په کېږدۍ کې زېږي، په کېږدۍ کې لويېږي او په کېږدۍ کې مري، اويا کلن زاړه او برنې لنگې پلي په اوښو پسې منډې وهي او په هر شواخون چې وي ځانونه مزله ته رسوي، تراوسه پورې لا دا اسکېرلي ټاکلی وطن نه لري او نه يې ټاکلې هديره په نامه ده، د يوې کورنۍ پلار که د بابا غره په لمنو کې ښخ وي، کېدی شي چې د دغې کورنۍ مور د اباسين په غاړو کې خاورو ته سپارل شوې وي.

سره له دې چې ويل کېږي پاچهي د دوی د قام (پښتنو) ده، خو دوی تراوسه پورې لا د کور، کلا او باغ و پټي څښتنان نه شول او د پښو تڼاکې يې ورکې خو څه حتی لري نه شوې.

دوی د رمو او تَووُ د ژغورنې لپاره له خونخورو لېوانو سره خپرې لگوي او د ځانونو او اولادونو د ساتنې لپاره له سرکښو اقليمي توپانونو سره ډغرې وهي، کله يې سېلونه کېږدۍ وړي او کله يې مالونه، کله يې ټکې پر رمو او تَووُ لوېږي او کله يې پر کليو او کېږديو.

وړۍ چې د دوی تر ټولو غټ عايد دی، خدای ناترسو ښاري سوداگرو سترگې ورته ډمارلې دي، د سکول په وخت کې د کوچيانو لارې نيسي او وړۍ په نيمه بيه ځنې ترلاسه کوي، د ښارونو خلک د دوی د مالونو په غوښو او غوړو اربوده دي، خو دوی په تروو او پياوو گېډې مړوي، د ارواښاد مولانا سيقي په قول جامو ته دوی ځکه کالي وايي چې په کال کې يوه جوړه ورميسره شوه، ځانونه نېکمرغه شمېري، د ښځو ملاوې يې ماتې شولې، چې د لرو گودرونو يا ژورو څهانو څخه په ژيو او گړيو کې اوبه راوړي.

هغه پښتانه چې په کليو کې مېشته دي او ديشين بلل کېږي، له څو تنو خانانو او زميندارانو پرته نور د کښت و کر لپاره کافي ځمکې او ډېری يې حتی بېخي ځمکې نه لري، ځينې يې د بل بزگرۍ او مزدورۍ ته اړ دي او ځينې يې په لمنو، څادرونو او بوجيو (بوريو) کې خاورې د غرو لمنو ته په څه ستونزو او سترياوو خېژوي، نازولې زوزات او خواخوږې تورسرې ورسره کار کوي او هلته پټې سازوي او د بارانو په هيلو څو دانې تخمونه په کې پاشي، په کوم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال چې اسمان پر ونه رحمېږي او کافي بارانونه ونه شي، حاصل خو پرېږده تخم يې هم هدر ولاړ شي دا کم بخت او د خدای له نعمتونو څخه بې نصيب قام جوار ترخه کوي، چې لږ وخوړل شي، که ځينې پښتانه واړه پټي ولري د تربرو سترګې پرې سرې وي، د پښتنو متل دی: ((د بل په لاس کې مرۍ غټه ايسي))، په لړه پلمه تربرونه يو د بل مرګ ژوبلې ته لېچې راوغزوي او يو د بل په مغزو ماتولو خپله باتوري ښکاره کوي، خوشال خان خټک څه ښه ويلي دي:

پـښتانـه واړه بـد خـوی دي کـور په کـور کاندي غورزی

يــو چې سر کاندي لږ پـــورته بـــل يـــې ووهـــي مـــغزی

يو تربور چې ووژل شي، بل تربور له کلي کډه په شا کړي، خپل هر څه پرېږدي د کسات له بېرې له خپل ولسه وتښتي او په نورو ولسونو کې پناه واخلي، د وژل شوي تربره ورونه او زامن ټوپک په لاس د خپل خوني دښمن په لټه کې وي او خوني تربور د خپل مرګ په انتظار کې وي پر سر يې توره ټوټه په اومرې سپنسي ترلې وي، جريب نيم ځمکه چې يې په کلي کې درلوده، هغه شاړه پاته شي او دی له خپلو اولادونو او ښځې سره در په در ګرځي، دا شوه تربورګلوي.

د پښتنو پېغلې د پلار پر کور زړېږي، ځوانان بې د ولوره او بابيرې توان نه لري، ځوانان زاړه شول خو د اولادو څښتنان نه شول، د چا چې بيا اولاد شته، هغه بېوزلي په لړه ناروغۍ د اخرت په سفر ځي، طبيب نه شته، روغتون نه شته، دوا نه شته، ځکه نو ناروغانو د علاج او دوا پرځای دم دعا او تاويزونو زيارتونو ته مخه کړې ده او د دوی په فکر د افسونونو په زور ځانونه او اولادونه د پيريانو له پېيو حملو څخه ژغوري. کوم کوچنيان چې د ژوندانه په قافله کې د کوي، شري، توري غاړې او داسې نورو تر غاښو اوړي د هغو بيا د ښوونې او روزنې لپاره مکتبونه نه شته، مدرسې نه شته، معلم نه شته، مدرس نه شته، کتاب نه لري او کاغذ و قلم نه پېژني.

له بده مرغه پښتانه له صنعته بد وړي، د دوی په ټولنه کې کسبکارو ته په کمه سترګه کتل کېږي، حتی سيالان يې نه ګڼي. دوی خو بانک نه پېژني او تجورې نه لري، پخوا به يې د سپينو سکې په ګړيو او منګيو کې تر خاورو لاندې ښخولې اوس يې بيا بړستنو کې ګنډي، لوټونه ښه نه پېژني، زياتره جعلي لوټونه پر دوی تېرېږي.

زياتره پښتانه په کوچيانو مېلو (مېنو) کليو، بانډو کې زېږي، بې له دې چې د نورو ثقافت او مدنيت ووينې او يا له هغو څخه څه د ځان کړي، مري، ځکه نو د دوی کوچيانی او کليوالي ثقافت هغه د شلو پښتو وړاندې ثقافت دی او نوښت په کې په اسانۍ سره ځای نه دی پيدا کړی، دا وو کوچي او کليوالي پښتانه.

اوس به راشو ښاري پښتنو ته:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځومره چې کوچې او کليوالي پښتانه پر خپل ثقافت ټينګ دي، هغومره ښاري پښتانه د خپل ثقافت په خوندي کولو کې سست او بې پروا دي، په تېره بيا په ګډوله ښارونو کې، چې هلته نور قامونه هم د دوی په څنګ کې پراته وي، ښاري پښتانه ډېر ژر د پرديو تهذيبونواو ثقافتونو پيروي کوي او خپل ارثي ثقافت او په تېره بيا ژبه د نا پښتنو ګاونډيو په څنګ کې خورا ژر له لاسه ورکوي، له نورو قامونو سره چې د دوستي او خپلوي وکړي، د هغو دود و دستور چټک مني، له کليوالو پښتنو سره يې اړيکي که ونه شلېږي سستېږي خو هرومرو، متين خان اندړ راته وويل: يو وخت زه د کابل په چاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئيس تميز عبدالرب خان اندړ سره ووينم، کلا ته نژدې د ده زوی په مخه راغی د پلار پوښتنه مې ځنې وکړله، ده راته وويل: (او کتی قومايش در مهمانخانه ششته)(

تاسې وګورئ د پلار قوميان د ده قوميان نه شول، ځکه چې هغه په پښتو خبرې کوي، دی پارسي وايي او په پښتو نه پوهېږي يا يې نه وايي، ده دريشي اغوستې ده او هغو خپل پښتني کالي، هغو پګړی تړلي دي او دی لوڅ سر دی.

په ګډوله ښارونو لکه کابل او هرات کې اوسېدونکي پښتانه د دغې اثر پذيری او انفعال ښې نمونې دي، په دغو ښارونو کې چې له لسو تنو سره وپېژنئ، ښځه به يې هرومرو درته ووايي: ((مه هم اوغان استم)) او که داسې ادعا د ځان په باب ونه کړي دا خو هرومرو درته وايي چې انا مې پښتنه وه، يو وخت زه په لېننګراد کې وم، د ختيځ پېژندنې له پوهنځي څخه تليفون راته وشو: ((يو ډاکټر د عالي تحصيلاتو په نيامت له افغانستان (کابل) څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کی دی)) ما چې په ټليفون کې له هغه نوي مېلمه سره خبرې وکړلې ومې نه پېژانده، خو د وطنداری په خاطر مې ورته وويل: ((دغه دی دستي دررسېږم زما لاره څاره))- زه چې پوهنځي ته ورغلم له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ وکړ، اب شي ژيت (ليليې) ته مې بوت، ځای مې ورونيوه، ښاغلی ډاکټر... چې خدای په اماني راسره کوله، تر کور ودانۍ ويلو وروسته يې دا هم راته وويل: ((مادر کلان مه نورزايي بود))

مفکر محمد ګل خان مومند (۱۳۰۳هـ ق زوکړی) د خپلې زمانې يو باخبره، پوه او ځيرک منصبدار و، له اګاهۍ، پوهې او ځيرکتيا سره يې د قام درد او خواخوږي هم درلوده او د پښتنو دغو بدو ورځو ته ښه ځير و، ده ډېرې شپې د پښتنو د غمخورۍ په فکر کې سبا کړلې او ډېرې ورځې د قام په غم کې لالهانده کرهرانده پرې تېرې شولې، پای ته يې وپتېيله هر راز چې کېږي د کم بختو پښتنو د ثقافتي پرمختګ، سياسي ويښتابه او اقتصادي نظم هر کار ته به هرومرو وردانګي او خو يې وسه رسي د قام ماته ښېړۍ به د ژغورنې غاړې ته پورې وهي، هر څوک د هر کار تر عهدې نه شي وتلای، سترو کارونو ته ستر همتونه په کار دي، دا مفکر او هوډيالی محمد ګل خان مومند و، چې د قام ماتې ښېړۍ ته يې اوږه ورکړله (خو افسوس چې تر غاړې ونه رسېدله) او خپل توان او قدرت يې د دوی فرهنګي او اقتصادي ودې ته وقف کړ.

ده په فرهنګي برخه کې د قام ژبې (پښتو) ته توجه وکړله، تر ټولو دمخه يې په ۱۳۱۱ ل کال کې هغه وخت چې دی د دغه ولايت رئيس تنظيمه و پښتو انجمن جوړ کړ، د کندهار جريده (طلوع افغان) يې درسته پښتو کړه، په خپله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې قلم راواخيست پښتو سيند (د ۱۳۱٦ل چاپ) يې وليکه، چې تر څلورو زرو زيات پښتو لغتونه په کې معنا شوي دي، د حرفونو (تورو) حرکات و سکنات يې په مخففاتو ښوولي دي، د مصدرونو په برخه کې يې اشتقاقي تفصيلات هم شته يعنې د زمانو په لحاظ يې د صيغو اشتقاق ته هم اشارې کړې دي.

د مفکر محمدګل خان بله مولفه د پښتو ژبې لياره (د۱۳۱۷ چاپ) نومېږي چې د پښتو ژبې صرف ونحو، يې په کې څېړلې ده، د دغه کتاب په درېيمه برخه کې يې ۱۵٦٦ مصدرونه د شاونديو، al,edal,wal,kawal وېش له مخې راوړي دي، د دغې برخې يوه ښېګڼه دا ده چې د هر مصدر، متمم مصدر يې (که په ژبه کې وي) هم راوړی دی لکه له ((ليدل) سره ((وينل)) او له ((کتل)) سره ((ګورل)) او داسې نور...

مفکر محمد ګل خان د دغو دواړو کتابونو په ليکدود کې هم نوښتونه لري مثلاً: ټ يې ت، ج يې ح (1) - ډ يې د، ړ يې ر،ڼ يې نړ ليکلی دی او د کلمې په منځ کې زور يې په (ه) ښوولی دی، لکه سړه ی (سړی) کټوره ی (کټوری) او داسې نور..

د ماموريت په وخت کې چې به مفکر محمدګل خان په هر ځای کې و هلته به د پښتو ژبې او ادب د پوهانو انجمن جوړ و، ده به پښتو پوهان تشويقول چې په خپلو اثارو، پښتو ژبه غني کړي- کتابونه وليکي، لغتونه راټول کړي او د پښتو ګرامر وڅېړي، ده غوښته چې پښتنو کوچنيانو ته دې تعليم په پښتو ژبه وشي، ولې چې په بله ژبه کې تعليم او تحصيل د شاګرد ډېر وخت نيسي او پر ذهن يې دروندوالی زياتوي.

مفکر محمد ګل خان د پښتونوالۍ پر مثبتو رواجونو ټينګ و او نور پښتانه يې هم د پښتونوالۍ د ګټورو دودونو باندې ټينګار ته تشويقول، له دروه و درغل، درواغو او غوړه مالۍ څخه يې ډېر بد وړل او ويل به يې دا عادتونه او خصلتونه نه يوازې د دين له پلوه غندل شوي دي، بلکې په پښتونواله کې هم دغو خصلتونو ته د کرکې او نفرت په سترګه کتل کېږي او د پښتني فضايلو له منځه وړونکي دي. ده چې په خپل ژوند کې څومره سياسي تقوی، پاک نفسي او له قام سره خواخوږي درلوده له نورو خلکو څخه يې هم د دغو فضايلو هيله درلوده او خلک به يې دغو چارو ته تشويقول. وزير صاحب محمدګل خان خورا صريح اللهجه او پر حق ټينګ سړی و، علي احمد خان ((والي)) چې په ننګرهار کې د پاچهي اعلان وکړ، ده په څرګند ډول له دغه اعلان سره مخالفت وکړ، هر څه ايرادونه او تهديدونه چې ورکړل شوه له خپلې هوډې څخه نه واوښت.

د مفکر محمد ګل خان پام د قام د ځوانانو د ترببې په څنګ کې د قام اقتصادي بهبود ته هم اوښتی و، د هندوکش په شمال کې ډېرې سرکاري ځمکې خورا شاړې پرتې وې اوبه بېکارې بهېدلې او شاړې ځمکې ځنګلونه کېدل، د سيمې خلکو د کرنې په کار کې ځانونه ډېر نه زهيرول، د للمې لپاره ډېر دښتونه او راغونه د دوی په واک کې وو فقط يوې او تخم يې له دوی څخه غوښت، نور به نو اقليمي شرايطو (موسمي بارانونو) کښتونه وريځول، په پراخو دښتو او ويرو راغو د سيمې د خلکو وس نه رسېده چې ټول وکري او حاصل ترې واخلي، خو په افغانستان کې ځينې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيمې په تېره بيا د پښتنو ټاټوبي داسې وو چې غلو دانو يې د سيمې خلک نه شواى مړولاى، ځمکې نه وې چې وکرلې شي، د سيمې خلک به دې ته اړ وو چې د مزدوريو لپاره د هندوستان لټو ته ولاړ شي او غنم و جوار له هندوستانه راوړي.

مفکر محمدگل خان دغه بې ځمکې خلک او کوچيان په منتونو په زاريو زواوو وروبلل او بې خاونده ځمکې يې د هندوکش په شمال کې پر وېشلې، ده په دې کړو د هندوکش د شمالي برخو ډېرې بې خاونده او بې حاصله ځمکې حاصل خېزې کړلې او د وطن بېکاران يې په کار واچول، د نورو له مزدوريو يې راوګرځول او د خپل ملک په ودانۍ يې اخته کړل، د ملک حاصلات يې زيات کړل او وړې سيمې يې د خپل ملک په حاصلاتو مړې کړلې.

مفکر محمد گل خان د قره قلي پوستکو انحصاري سوداګري د جهودانو له لاسه وکښله، د سيمې خلک يې تجارت ته تشويق کړل، د ((رښتيا)) او ((يووالي)) په نومونو يې په مزارشريف او بلخ کې شرکتونه جوړ کړل چې وروسته دغه شرکتونه په خپلو سوداګريو کې ډېر پرمخ ولاړل او د ښو پانګو څښتنان شول.

د رسمي ماموريت ترختمېدلو وروسته هم د محمد گل خان ټاټوبی د پښتو ژبې او ادب د پوهانو او هوا خواهانو ټولنځی و. مفکر محمد گل خان تر مرګه پورې (۱۳۸۳هـ ق) د پښتنو د بهبود چرتونه وهل .

زما ښه ياد دي د افغانستان د خپلواکۍ د بيا اخيستلو څلوېښتمه کاليزه وه، فخر افغان (عبدالغفارخان) هم کابل ته راغلی و، په بابر باغ کې د خوشال لېسې او رحمان لېسې ځلميو شاګردانو رسم ګذشت ورته وکړ، تر رسم ګذشت وروسته اتڼونه پيل شول د شاه جوی د خروټيو اتڼ چيان هم راغلي وو. دوی چې اتڼ کاوه رنګه دسمالونه يې په لاس کې وو او هغه به يې د اتڼ له حرکتونو سره سم ښورول، قام پال محمد گل خان مومند چې د فخر افغان پاچاخان ترڅنګ ناست و، د خروټيو د اتڼ دغه خصوصيت يې خوښ نه شو، ناڅاپه ودرېد او خپله لکړه يې د اتڼ له حرکاتو سره سمه د تورې په دود ښوروله او څرخوله، خروټيو اتڼ چيانو ته يې ور ږغ کړ: ((وغورځوئ دا د تور سرو څپوڼي (دسمالونه)، ستاسې پلرونو او نيکونو په اتڼ کې تورې ګرځولې او تاسې د ښځو په شان څپوڼي ښوروئ.))

وزير صاحب محمدگل خان په دغو کلو کې د ګوزڼ په ناروغۍ مبتلا و، پښو يې ښه ملګري نه ورسره کوله، خو بيا هم له دغې ناروغۍ سره يې له تورو سره د اتڼ حرکتونه د پښتنو ځوانانو د روزنې په خاطر تمثيل کړل.

محمد گل خان او پاچا خان دواړه اوس په موږ کې نه شته (خدای(ج) دې دواړه وبخښي) د پښتنو لښکر، بې قافلې شوی دی او قافله هم سالار نه لري، زه ګومان کوم، د دې بې سالارې قافلې خطرناکې ايندې ته به دغه دواړه لارښوونکي مشران(رح) هېښ پاته وي او په ډېر حسرت به دغو پر شلو لارو روانو پښتنو ته ګوري.)) (۲٤(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زما یادښت))

))د نړۍ هر ولس که د انساني فرهنګ له پلوه ډېر وروسته پاتې هم وي، یو سرغنه او مشر، یا په بله وینا، یو لارښود او سمونوال لري او دا مشري او سرغندويي ان تر دولتي اډانې هم رارسېږي چې د قانون په چوکاټ کې د خپل ټبر او ولس د ښېګڼې لپاره هلې ځلې کوي. بده مرغه ټولنه به هغه وي، چې په یوه ټاکلي چاپېریال کې د ځینو لاملونو له کبله له دغسې یوه لارښود او سرغندویه بې برخې پاتې شي او ورسره ورسره پرې یو زورواک دولت واک چلوي، لکه همدا نن سبا پر افغاني ټولنه باندې.

په روانه پېړۍ کې پښتون ولس دوه پیاوړي مشران لرل، په لره پښتونخوا کې پاچاخان (عبدالغفار خان) او په بره کې مومند بابا (محمدګل خان مومند). دوی هر یوه په خپله خپله برخه کې د پښتنو د مشرتابه نقش پر غاړه درلودلی او لکه څنګه چې ښايي، په پوره مخسوري یې دغه نقش لوبولی دی.

په ښکاره خو داسې برېښي چې د پاچا خان رول سیاسي و او د مومند بابا فرهنګي، مګر که په ځیر سره وکتل شي، د دواړو د هلو ځلو پیره زیاته فرهنګي وه که د پاچاخان د خدايي خدمتګار غورځنګ د سیاسي ویښتابه توله یو څه درنه وه خو فرهنګي هغه یې هم دومره سپکه نه وه او د مومند بابا فرهنګي او بیا په ځانګړې توګه د پښتو ژبې غورځنګ خو بره خوا هر پښتانه بچي ته جوت دی. مومند له اماني پېره بیا تر نادر، ظاهري پېره یو پیاوړی پوځي بولندوی پاتې شوی او په همدغه واک و ځواک یې پښتو ژبه د یوه ملي پېژند نښې او سمبول په توګه پر افغان دولت او حکومت منلې او هغه یې له نورو نړیوالو ژبو سره د سیالۍ جوګه کړې ده.

د محمد ګل خان مومند (وزیرصاحب، مومند بابا) له نامه سره یوه داسې پرتمینه پښتنې تاریخي څېره سترګو ته نېغه درېږي، چې د پښتنې، یا په بله وینا، افغاني فرهنګ وروستی اویا کلن څپرکی ورسره نه شلېدونکې اړیکې لري. ده له ټولنیز (عام، نړیوال دیموکراټیک دود سره سم د ((ډېرښت)) آر او اصل پر بنسټ د افغاني ټولنې ملي وکړ (هویت) په پښتنې هغه کې لیده او پر همدې بنسټ یې پښتو، پښتونولي او پښتون او بیا ټینګه او سپېڅلې خو پراخ لیده اسلامي ګروهه ددغه ملي وکړ ټاکنده پېژند نښې ګڼلې.

ددغه ډیموکراټیک آر له مخې ورته ټولیز افغاني کولتور له پښتنې فرهنګ پرته نور څه کېدی نه شو.

ددغې لیارې انګېزه:

وايي، کله چې مومند بابا هلکینه کې له پلار سره له کابله خپل کلي ته تللی و، چا ورته پېغور ورکړی و چې ولې یې پښتو نه زده، هماغه و، چې کابل ته له ستنېدو سره یې پښتو زده کړې ته ملا وتړله او دومره په کې مخ ته ولاړ چې ټول برخلیک یې ورترغاړې شو او ټول اند و ژوند یې ورته وښانده. زما په اند په تورکیه کې یې پوځې زده کړېزه استوګنه د دغې لیارې تر هر څهستره انګېزه وه. ده له نژدې څخه د مصطفی کمال (اتاتورک) فرهنګي سمونواله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ريفورم) ليدلی و، چې ځنګه يې خپله تورک ولس او تورکي ژبه له عربي او غربي اغېزه ازادوله او ځنګه يې له دغې لیارې د يوې نوې او پرځان ویسا تورکیې د بنسټ پخولو ته متې رانغښتې وې.

او په زړه پورې بیا دا چې په توره سقاوي واکمنۍ کې يې د ايران له استوګنې هم ډېر څه زده کړل، هغه مهال ايران غوښتل، د تورکيې په پېښو د خپلې پارسي په سپېڅلتیا او پیاوړتیا خپل ځانګړی ملي وکر جوت کړي. مومند بابا د نجات په جګړه کې د يوه پاخه پوځي جنرال په توګه داسې غوښ نقش ولوباوه چې د نادر او د هغه د نورو تش په نامه پوځي سوبمنانو ورونو خپل شپږم ورور وګاڼه لومړی د کندهار تنظیمه مشري ور ترغاړې شوه چې دترکستان د ((افغاني کولو)) پلان ورسره غوټه و. مومند بابا د قطغن او بدخشان د يوه تکړه نائب الحکومه (شېرمحمد ناشر خروټي) او داسې نورو همکارانو په مرسته وکړای شول، په څو کلونو کې تورکي او افغاني توکم سره داسې واخښل راواخښل چې بیا چا د ((پان تورکیزم)) نوم هومره هم وانه خیست. له تازه دمونو مېشتوپښتنو، هزاره وو، بلوڅو، پشه يیانو او د افغانستان د جنوب نورو ټبرونو سره د تورکستان جبې نورې پر شولګرو او غنمګرو، پالیزونو او پومبو بدلې شوې او له دې سره سره زموږ پیاوړی سمونوال (مومند بابا) په هغو سیمو کې د افغاني وروړولۍ بلینده ولګوله. د خوراک پوښاک او استوګنې ډولونه او بېلابېل دودونه جالونه سره همرنګ او هماهنګ شول، چې دا دی نن سبا په کې څوک د تورک و تاجيک، مغول او پښتون توپير په اسانه کولای نه شي، مرې ژوندی يې سره ګډ دی او يو د بل پر ژبه لکه د يوې کورنۍ غړي پوهېږي.

دا تاريخ بیا وخته زبات ته رسولې ده چې د افغاني ټولنې په هويت ټاکنه کې د لوی مومند بابا ونډه څومره اغېزمنه وه.

دده په غوښتنه او نوښت پښتني اتڼ ملي اتڼ National Dance او د بیرغ غوندې درې رنګه پښتنې کالي افغاني ملي کالي ومنل شول. د ژمي چې به ننګرهار ته راغی، خلک به پرې رامات شول او ده به هم ورته د خوراک، پوښاک، مړې ژوندي او ښو ښو دودونو او رواجونو او بیا د نوي ژوند واک تبليغ او لارښوونې کولې، ژبه به يې ترې زده کوله او ژبه به يې ورزده کوله، جومات ته به چې لمانځه ته ولاړ، ملايانو ته به يې د ديني لارښوونو او ورمونو ترڅنګه د خلق الله د خدمت ډېر ټينګار هم کاوه. د طالبانو او چټانو اتیونه به يې هم ورسمول او د دې لپاره چې تقلیدي اتڼ يې ورته ملي کړی وي، په خپله به پاڅېد، لستوڼي به يې وایستل او پر اتڼ به يې ورته پیل وکړ. ده به د يوه پلان له مخې هر ژمی خپل استوګنځی بدلاوه، کله به خپل کلي ((ګلايي)) ته ولاړ، کله به کونړ او کله کومې بلې ختيزې سیمې ته، اوړی به يې هم همداسې کله پر کابل او کله پر سمنګانو يا کومې بلې سیمې تېراوه. د ننګرهار او کونړ خلکو تر مومند بابا دمخه له سبو او ترکارۍ سره دومره مینه نه درلوده او نه له ونې غنې او مېوې دانې سره.

معياري (کره) او نږه پښتو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومند بابا لومړی روښاندي او بیا پښتو مین لیکوال و چې تر هر څه دمخه د ((یوي یوازینۍ کره او نره پښتو)) ربړې ته پوره ځیر شوی و. زموږ له اوسني معیاري غورځنگ سره یې توپیر دا و چې گړنۍ او لیکنۍ پښتو یې همزمان سمول غوښتل او دغه کار یو نادوده او ناشونی دی. موږ د وزیر صاحب همدغو هلو ځلو ته له نویو ژبپوهنیزو آرونو سره سم پایښت ورکړ او تر هر څه دمخه مو د ((یوي یوازینۍ بشپړې کره لیکنې)) پښتو ربړه رامنځته کړه. د غږ پوهنې له پلوه د ((منځنۍ)) د پښتو معیاري گرځول بیا هم له همده څخه راپاتې دي، په تېره د) سه (x او) ر (g په برخه کې. سره له دې چې د ویي رغاونې له آرونو سره یې کومه سستماتیکه پېژندگلو نه درلوده، خو ډېرې نوې رغاونې (نیولوجیزمونه) یې له پښتو ویي رغاونې سره نابانديي وو، لکه تکرست (ورزش، پاس پاس (هسک)، توپن (نری)، تپنی (سیاح)... هڅوب له بېلابېلو ټکو (هـ، ح،و، ب) څخه رغولی و (هغه څه چې ولسونه بېلوي، چې انگرېزي (هوکې (.no kill = O.K= ته ورته برېښي. د ژبپوهنې په برخه کې یې ((پښتو لیار)) او ((پښتو سیند)) د نوي علمي ژوند له گټورو پیلامو څخه گڼل کېږي.

بری او بریاوې:

د مومند بابا د ناپایه هلو ځلو- پېرۍ او بریاوې پر ۱۳۱٦ (۱۹۳۷) کال د یوازینۍ ملي او رسمي ژبې په توگه د پښتو رسمي کېدلو سره پیل کېږي، همدارنگه د شلمو کلونو په سر کې په ټول هېواد کې د یوازینۍ تعلیمي ژبې په توگه او په پښتو ژبو سیمو کې د دفتري ژبې په توگه د پښتو دودېدنه د همدغو هلو ځلو له پایلو څخه گڼل کېږي. په راډیو، ورځپاڼو او نورو ټولنیزو رسنیو او علمي خپرونو (لکه اریانا، دایرة المعارف او جغرافیایي قاموس) کې د پښتو ورگډېدل د مومند بابا له نامه سره ټینگ تړون لري. پر پښتو ټولنې سربېره په تاریخ ټولنه او نورو علمي او خپرنیو ځانگو کې د پښتو ونډه هم همداسې درواخله.

د مومند بابا اند و ژوند د وروستیو شېبو وروستنۍ پېره همدا وه چې خبر شو، د ۱۳٤۳ په نوي اساسي قانون کې پښتو او دري یو شان رسمي ژبې کېنبل شوي وې، له ایبکو څخه یې اعلیحضرت محمد ظاهرشاه ته تلیفون وکړ چې: ((اخر مو پښتو له پاړسو سره څلېښت کړه!)) پاچا ورته وویل:

_په کمیسیون کې پښتانه نماینده گان لکه مجروح، شفیق، حامد... هم وو. ...

هغه ورغبرگه کړې وه، زه دا یو هم نه پېژنم...

هغه و چې محمد یوسف صدراعظم د قانون د توضیح په وینا کې ((ملي)) ټکی له پښتو سره ونښلاوه او میاشت دوه وروسته دغه جنگیالي او فرهنگیالي پښتون د تل لپاره له نړۍ سترگې پټې کړې. یاد دې تلپاتې وي.)) (۲۵)

)) د محمد گل خان وروستی لیدنه((

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

))کله چې محمد گل خان بابا، جرمنیانو په سروبي کې له روغتون څخه رخصت کړ، نو دی ننگرهار ته راغی او په ننگرهار کې د حبیب خان پر ځای دېره شو. زه د ده په پښتونولۍ ډېر مین وم ځکه چې لومړی ځل ما په کندهار کې عریضه نوشته کوله، نو عریضه لیکونکي په پښتو نوشته کړه، زما پښتو نه وه زده، ورته مې وویل چې عریضه رانوشته کړه، دغه عریضه ده، په پښتو ده، وزیر بابا امر کړی دی هېڅ شی بې له پښتو په بله ژبه نه شي لیکل کېدی. له پښتونوالې سره دغې مینې زه دېته مجبور کړم چې له کابل څخه د (لته بند) پر لاره باندې نرنگ ته راشم، د بېسودو پُل نه و، په جاله کې راغلم. وزیر بابا چې زه ولیدلم وې ویل: ((زه د دې سړي په تندي کې دا لیکه وینم چې دی به د پښتو ډېر خدمت وکړي.)) نو زه یې په غېږ کې ونیولم نو وې ویل: ((سردار کېږه مه د پښتو خدمتگار شه او دا خبره مې هېره نه کړې فولکور را اخله، ټول کارونه به دې په فولکور وي)) ما ورته وویل چې بابا زه ستا دا قول او وعده سرته رسوم. ده وویل: ((حبیبي، خادم، جرار دا مې پښتانه کړل او د پښتو د خدمت لپاره مې وگومارل، ته یې هم ملگری شه چې پرې یې نه ږدې.)) ما د ده لاسونه مچ کړل او ده په سر مچ کړم او له هغې وعدې وروسته دا دی پنځوس کاله کېږي خپل خدمت ته دوام ورکوم.

کله چې وزیر بابا د لویې جرگې مشر و، نو ده افغانستان د غرب له غلامۍ نه خلاص کړ ځکه چې تر دغه وخته پورې د نادر خان کورنۍ د غربیانو له اشارې پرته هېڅ نه شول کولای، خو مومند بابا د لویې جرگې طرحه داسې پیش کړه چې افغانستان کولای شي له هر مملکت سره روابط وساتي او کومه گټه چې د افغانستان لپاره ترې حاصلېږي هغه حاصله کړي. دغه نظر و چې افغانستان د غیر منسلکو ملکونو په ډله کې وشمېرل شو او تر هغه وخته پورې دې حالت ادامه درلوده چې د (خلکو ډیموکراتیک گوند) قدرت لاسته راوړ، تر دې دمخه افغانستان د وزیر بابا توسعه عملي کړې وه.)) (۲٦(

(1)د (ج)) لپاره د (ح)) شکل تر محمد گل خان مومند دمخه هم کارول شوی دی (و گ. د ایچ. رتن چند کندهاري رهنمای پښتو چې پر ۱۸۹۲ع کال په کوټه (کویټه) کې چاپ شوی دی) ما چې د کابل چاپ خیرالبیان د مقدمو په برخه کې (۷٤مخ) ((ح)) شکل د وزیر محمد گل خان مومند ایجاد بللی دی، سهي خبره نه ده هغه وخت ما د رتن چند کندهاري رهنمای پښتو نه وه لیدلې. (رشاد(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱ -اصلاح ورځپاڼه، د ۱۳۴۳ل کال د ۵میاشتې ۲۸ مې نېټې ګڼه.

۲ -محمد ولي ځلمی، زموږ غازيان، د علومو اکاډمی، ۱۳۶۸ل کال، ۱۹۲ مخ.

۳ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۶ل کال، ۱۲۵۷ مخ.

٤ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۶ل کال، ۱۲۵۶ مخ.

۵ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۶ل کال، ۱۲۵۶ مخ.

٦ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۱ ټوک، ۲۹۹ مخ.

۷ -د بابا مشالونه، د سرمحقق عبدالله بختياني خدمتګار راټولونه، کابل چاپ.

۸ -اردو مجله، ۱۳۶۹ل کال، ۵ ګڼه، ۷ مخ.

۹ -د خان شهيد عبدالصمد خان اڅکزي يادښتونه.

۱۰ -محمد ګل خان مومند، د پښتو ژبې لياره، ۱۳۱۷ل کال، ۲ مخ.

۱۱ -د نازو انا ياد، ۱۳۷۰ل کال، ۲ مخ.

۱۲ -محمد ولي ځلمی، زموږ غازيان، ۱۳۶۸ل کال، ۱۹۳ مخ.

۱۳ -عبدالخالق اخلاص، د خپلواکۍ څلورمه جبهه، مرتب، حبيب الله رفيع، ۱۳۶۵ل کال، پېښور، ۱۰۶ مخ.

۱٤ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۳۰۷مخ.

۱۵ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۲٦۱-۱۲٦۸ مخ.

۱٦ -محمد ګل خان مومند، پښتو سيند، ۱۳۱٦ل کال، تمهيد.

۱۷ -محمد ګل خان مومند، د پښتو ژبې لياره، ۱۳۱۷ل کال، ب مخ.

۱۸ -پوهاند مجاوراحمد زيار، ويي پوهنه، ۱۳٦۰ل کال، ۱-۲ مخونه.

۱۹ -محمد ګل خان مومند، د پښتو ژبې لياره،۱۳۱۷ل کال، ر-ز مخونه.

۲۰ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۲۵۹-۱۲٦۹ مخونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ -محمد ولي ځلمی، زموږ غازيان،۱۳٦۸ل کال، ۱۹۲ مخ.

۲۲ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۲۵۷-۱۲۵۸ مخونه.

۲۳ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ۳ ټوک، ۱۲۵٦ مخ.

۲٤ -د اکاډميسين پوهاند عبدالشکور رشاد يادښت، ۱۳۷۰ل کال.

۲۵ -د پوهاند دوکتور مجاوراحمد زيار يادښت، ۱۳۷۰ل کال.

۲٦ -د محمددين ژواک يادښت، ۱۳۷۰ل کال.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی پر ۱۳٤٦ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳٦٦ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳٦۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته دپښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره،استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی .

استادیون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیاد جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو.استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوي وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو.ملګرو ملتونو (UNAMA)استاد

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپاږو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېرفرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي،په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندبیان له امله د خلکو په زړونوکې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس دمشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي .

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی،په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې،سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم څرنګوالی چاپکال

�متېکور لومړۍ شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�په اورونو کې سندرې دويمه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

�هيلې ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�نيمګړې ارمانونه د حيران شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د نازو انا ياد د سيمينار د ليکنو ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د استاد الفت نثري کليات داستاد الفت نثرونه درېيم ۱۳۸۷

�سيندونه هم مرې د اسحق ننګيال شعري منتخبات دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

�د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه

دپوهنوال روستارتره کې اثر دويم ۱۳۸۷

. �د افغانستان فرهنګې ميراثونو ته يوه کتنه

د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷

�په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- دپنتاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

�خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷

�دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷

�افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷

�پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷

�اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷

�که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري،الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library